

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

FLEGER Ondřej

Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor v kurikulárních dokumentech pro základní školu

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor v kurikulárních dokumentech pro základní školu vypracoval samostatně za použití v práci uvedených pramenů literatury.

V Olomouci dne 19. 04. 2023

Ondřej Fleger

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval mé vedoucí bakalářské práce PhDr. Číhalové Martině, Ph.D., za podnětné rady, metodické vedení mé práce a čas, který mi věnovala při řešení dané problematiky.

Anotace

Jméno a příjmení autora: Ondřej Fleger

Název katedry a fakulty: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Katedra společenských věd

Název práce: Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor v kurikulárních dokumentech pro základní školu

Anglický název práce: Ethical education as complementary subject in curricular documents for primary school

Vedoucí práce: PhDr. Číhalová Martina, Ph.D.

Počet znaků: 66 529

Počet příloh: 1

Klíčová slova: etická výchova, etika, morálka, hodnota, kurikulární dokumenty

Počet stran: 44

Počet zdrojů: 42

Klíčová slova: etická výchova, etika, morálka, hodnota, kurikulární dokumenty, základní škola

Tato práce se zaměřuje na problematiku *etické výchovy* na základních školách a její zastoupení v rámci vzdělávacího systému. První část práce vymezuje klíčové pojmy a popisuje vývoj etické výchovy v kurikulárních dokumentech České republiky. Druhá část se zaměřuje na důležitost *etické výchovy* a její začlenění do školních vzdělávacích programů základních škol. Hlavním cílem práce je analýza vybraných školních vzdělávacích programů, které *etickou výchovu* zařazují jako povinný vzdělávací obor, a zkoumání, jakým způsobem skrze ni školy rozvíjejí klíčové kompetence u svých žáků.

Annotation

Author's name and surname: Ondřej Fleger

Department and Faculty: Palacký University Olomouc, Faculty of Education, Department of Social Sciences

Title of the thesis: Ethical education as a complementary subject in curricular documents for primary school

Supervisor: PhDr. Martina Číhalová, Ph.D.

Number of characters: 66 529

Number of attachments: 1

Keywords: ethical education, ethics, morality, value, curricular documents

Number of pages: 44

Number of sources: 42

Keywords: ethical education, ethics, morality, value, curricular documents, primary school

This thesis focuses on the issue of ethical education in primary schools and its representation within the educational system. The first part of the work defines key concepts and describes the development of ethical education in the curriculum documents of the Czech Republic. The second part focuses on the importance of ethical education and its integration into the School Education Programme of primary schools. The main aim of the thesis is to analyze selected School Education Programmes that include ethical education as a mandatory educational subject and to examine how schools develop key competencies in their students through it.

Obsah

ÚVOD	7
1 Definice hlavních pojmů	8
2 Historické proměny etické výchovy.....	12
3 Etická témata v rámci vybraných kurikulárních dokumentů.....	14
3.1 Historické proměny vzdělávacích programů.....	14
3.1.1 Obecná škola	15
3.1.2 Občanská škola.....	15
3.1.3 Základní škola	16
3.1.4 Národní škola	17
3.1.5 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání.....	18
3.2 Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor.....	19
3.3 Strategie vzdělávání a cesta k aktuálnímu stavu	25
4 Analýza vybraných ŠVP	27
4.1 ŠVP – Základní škola Slovan Kroměříž – „SLOVAN“	27
4.2 ŠVP – Základní škola M. Choceňského – „Škola – klíč k životu“	29
4.3 ŠVP – Základní škola Milín – „Ke hvězdám a ještě dál“	30
4.4 ŠVP – Základní škola Litoměřice, U Stadionu 4 – „Škola základ života“	31
4.5 ŠVP – Základní škola a Mateřská škola, Hradec Králové, Úprkova 1 – „Úprk do života“ ..	32
4.6 ŠVP – Základní škola, Dukelská 11, České Budějovice – „Škola pro život“	33
4.7 ŠVP – Základní škola Jablonec nad Nisou, Liberecká 26, příspěvková organizace – „Devět kroků do života“	35
4.8 Závěr a zhodnocení analýzy	36
ZÁVĚR	38
POUŽITÉ ZKRATKY	40
ZDROJE	41
Příloha č. 1	44

ÚVOD

Výběr tématu práce jsem volil na základě mé domněnky, že *etické výchově* není na školách dáván prostor, který by si zasloužila. Myšlenka Komenského, vychovávat dobré a morální jedince, se poněkud vytratila a škola jako instituce věnuje více času předávání vědomostí než osvojování si morálních hodnot a vychovávání člověka. V dnešní době, ve které se zejména v médiích, zprávách a komentářích každodenně hodnotí události z různých oblastí lidské činnosti, by se měl klást větší důraz na rozvoj eticky a morálně smýšlejícího člověka. Dle mého názoru spočívá význam *etické výchovy* také v tom, aby se lidé naučili chovat ohleduplně a empaticky. Výchova k morálnímu chování a hodnotám by měla být součástí vzdělávacího procesu již od útlého věku. Školy by měly být místem, kde se děti učí nejen matematiku a přírodní vědy, ale také základním principům lidského chování. To by mělo být reflektováno nejen v učebních osnovách, ale i v chování učitelů a personálu školy.

V úvodu práce se budeme věnovat vymezení hlavních pojmů, které souvisejí s *etickou výchovou* a se kterými budeme dále pracovat. V další části si nastíníme její vývoj na poli školství v rámci kurikulárních dokumentů České republiky, což je jedním z cílů práce. Tyto dokumenty prošly postupným vývojem, a tak si na nich ukážeme, jak se *etická výchova* prolínala skrz celý vzdělávací systém. Zmíněna bude také komunistická mravní výchova a komunistická etika, které komunistická strana v Československu hojně využívala k šíření ideologie a socialistickým hodnotám, což mohlo mít nedozírné následky na společnost i školství obecně. Po roce 1989 se však situace změnila, a proto si ukážeme, v čem spočívají rozdíly, které v sobě nese dnešní pojetí *etické výchovy*.

Právě díky tomu, že jsou etická témata často diskutována, je jedním z hlavních cílů práce poukázat na důležitost *etické výchovy*, která je zařazena mezi doplňující vzdělávací obory v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání. To znamená, že je na každé škole, zda *etickou výchovu* do školního vzdělávacího programu zahrne či ne. Na to navazuje další cíl práce, který má za úkol zanalyzovat vybrané školní vzdělávací programy, ve kterých se *etická výchova* nachází jako povinný vzdělávací obor. Cílem této analýzy bude zjistit, za jakým účelem školy *etickou výchovu* jako povinný vzdělávací obor do svých školních vzdělávacích programů řadí a jakým způsobem skrze ni rozvíjí klíčové kompetence u svých žáků.

1 Definice hlavních pojmů

V této kapitole definujeme hlavní pojmy důležité pro lepší vhled do dané problematiky. Také se zaměříme na jejich jednotlivé propojení mezi sebou a jak se promítají do celkového rámce práce. Ta se zabývá *etickou výchovou* v kurikulárních dokumentech pro základní školy. Jeden z nejdůležitějších pojmů je *etika* a na ni navazující, neméně důležité termíny, jako jsou *morálka*, *hodnota* a *kurikulum*. Právě s nimi je *etická výchova* nejvíce spjata.

Slovo *etika* pochází z řeckého „ethos“, které lze překládat jako mrav. Nicméně to může být zavádějící, protože slovo *morálka* z latinského „mos“ se dá také překládat jako mrav. Koneckonců *Slovník českých synonym a antonym* tato slova považuje za synonyma. Ve významu slov jsou ale určité rozdíly. Etika je filosofická disciplína a *morálka* je soubor hodnot, norem a vzorů chování mezi lidmi, věda o morálce. *Morálka* je založena více na individualitě a možnosti jednat podle vlastního svědomí.¹ Podle Pavla Hlavinky je hlavním rozdílem mezi etikou a *morálkou*, že etika: „*Kritickou reflexí ohledává předpoklady morálky, její legitimnost a eventuální projekci a realizaci v zákonech státu.*“²

Podle filosofického slovníku je etika definována jako: „*[...]nauka o mravních hodnotách, o mravném jednání, věda o správném řádu lidských činů, čerpaná z nejvyšších principů, věda o tom, jaké má býti lidské chtění a jednání.*“³ Podle *Slovníku pojmů pro akademickou etiku* je etika volba mezi „správnými“ a „špatnými“ hodnotami a chováním. Etika je podle tohoto slovníku nazývána také *morální filosofii* a pojem se též užívá pro jakýkoliv systém či teorii *morálních hodnot* či *zásad*.⁴ Podle Mela Thompsona je úkolem etiky studium lidského chování, rozdíly mezi tím, co člověk považuje za dobré a správné a jak nejlépe žít.⁵ Můžeme tedy říct, že etika zkoumá *morální jednání* jedince a jeho normy, které si v průběhu života nastavuje. To, jak člověk jedná, jaké má *morální vědomí*, jaké si nastavuje hodnoty a jak k tomu všemu přistupuje.

¹ NEŠPOR, Zdeněk. Sociologická encyklopedie: *Hodnota. Sociologická encyklopedie* [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hodnota>

² HLAVINKA, Pavel. *Etika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3337-0, s. 5.

³ ČERNOCKÝ, Karel, Josef KRATOCHVIL a Otakar CHARVÁT. *Filosofický slovník*. 4. vyd. V Brně: Občanské tiskárny v Brně, 1937, s. 118-119.

⁴ TAUGINIENÉ, Loreta a Inga GAIŽAUSKAITĚ. *Slovník pojmů pro akademickou etiku*. 2018. [online].

Dostupné také z: https://academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2022/07/Glossary_czech_2019-05-27.pdf. Přeloženo: Tomáš FOLTÝNEK, Dita DLABOLOVÁ a kol. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2019, s. 16.

⁵ THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. *Filozofie (Portál)*. ISBN 80-7178-806-6, s. 14.

Etika jakožto nauka se zabývá vztahem mezi lidskou duší a dobrem, blažeností a ctností. V praktickém slova smyslu to znamená, že člověk je vždy schopen si vybrat mezi dobrem a zlem, vše je založeno na svobodě rozumu.⁶ Mirka Nečasová to vidí takto: „*Etika se snaží objasnit principy a hlediska, která vedou člověka k odpovědnému jednání.*“⁷ Hledání dobra je v etice stěžejní a úzce souvisí i s hledáním zla. Thompson zmiňuje, že chceme-li vidět v lidech dobro, musíme v nich vidět i zlo, protože na sobeckých, zlých činech můžeme intuitivně spatřit podstatu toho, jak se chovat nesobecky.⁸

Morálka se snaží více přiblížit pravidlům, která jsou ve společnosti nastavena, jako např. nemyslet jen na sebe, pomáhat druhým nebo mít úctu k dalším lidem. Je to jakási představa správného chování a jednání. Obecně platí, že morálním otázkám se nemůžeme vyhnout, protože nás provázejí po celý život. Nečasová říká, že pokud žijeme ve společnosti a jsme obklopeni druhými, každý den se budeme rozhodovat, jak se k nim budeme chovat. To, jak se budeme chovat, můžeme řadit do oblasti morálky, protože tím ovlivňujeme lidi kolem nás.⁹ Chovat se morálně v podstatě znamená přizpůsobit se etickým normám, např. v oblasti náboženské, sociální nebo profesní. Musíme se ale také zaměřit na to, že ne všechny morálně dobré činy, které hodnotíme kladně, bude hodnotit kladně také jiný člověk z jiného úhlu pohledu. Thompson uvádí jako příklad krádež jídla pro hladovějící rodinu. Z pohledu majitele chleba jde o čin nemorální, naopak pro stranu druhou je tento čin pochopitelný a ospravedlnitelný.¹⁰

Dále se seznámíme s pojmem *hodnota*, protože se jedná o jeden z nejčastěji používaných pojmů v rámci sociologie, filosofie, kulturní antropologie a sociální psychologie a setkáváme se s jeho různými definicemi. Dle *Sociologické encyklopedie* se jedná o mnohoznačný pojem. Mark Weber o hodnotě říká, že: „*je to, co je schopno stát se obsahem postoje vyjádřeného ve vědomě členěném pozitivním nebo negativním soudu, něco, co se u nás uchází o platnost a čehož platnost jako hodnoty uznáváme, odmítáme, nebo hodnotově posuzujeme v nejrozmanitějších spletitých souvislostech.*“¹¹ Pro lepší pochopení tohoto termínu, nabízíme odlišnou definici z publikace *Sociologie pro ekonomy a manažery*, která zní: „*Hodnoty jsou*

⁶ HLA VINKA, Pavel. *Etika*, s. 25.

⁷ NEČASOVÁ, Mirka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci* [online]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001 [cit. 2023-02-08]. ISBN 80-210-2673-01. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2009/SPP807/um/Necasova_-_skripta.pdf

⁸ THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*, s. 14.

⁹ NEČASOVÁ, Mirka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci* [online].

¹⁰ THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*, s. 42-43.

¹¹ NEŠPOR, Zdeněk. *Sociologická encyklopedie* [online].

skutečnosti materiální nebo nemateriální povahy, věci a jiné jevy, jejich vlastnosti a vztahy, kterých si určité společenství nebo jednotlivec cení, jež považují za důležité a o jejichž dosažení usilují. Uznávanou hodnotou mohou být předměty, vlastnosti, vztahy, myšlenkové postupy atd. Hodnoty poskytují možnost orientace ve světě, protože skutečnost kolem člověka strukturují z hlediska významu, a tak ji hierarchizují.¹² Důležité je říci, že hodnoty jsou individuální záležitostmi. Jsou nezávislé a na této bázi i existují, proto pro nás nejsou přímo postřehnutelné. Označují to, co člověka obklopuje. Mimo jiné nám jsou předávány výchovou.¹³

Pojem *kurikulum* je podle Lenky Hajerové Müllerové definován takto: „*Kurikulum je obsah vzdělávání orientovaný vzdělávacími cíli, intencionálně (záměrně) nebo funkcionálně (nezáměrně) osvojovaný žáky v učebním prostředí a modelovaný i formálně zakotvený v kurikulárních dokumentech*“¹⁴ Pro lepší přiblížení pojmu si uvádíme definici ze *Školní didaktiky*: „*Kurikulum jsou plány určené k řízení učení ve školách, obvykle prezentované v permanentně obnovovaných dokumentech, které jsou vypracovávány na několika úrovních obecnosti a implementace těchto plánů ve třídě, tyto plány jsou realizovány v učebním prostředí, které také ovlivňuje to, čemu se žáci učí.*“¹⁵ Latinské slovo „*currere*“ znamená v přesném překladu „běžeti“. Můžeme si tedy představit jakousi plánovanou trasu za vzděláním a běh za ním.

Kurikulum má dvě stránky, dynamickou a statickou. Dynamická stránka je samotné modelování kurikula, což znamená, že je kurikulum reflektováno a hodnoceno a tím se pozměňuje. Stránkou statickou rozumíme už ony samotné kurikulární dokumenty.¹⁶ Je také důležité zmínit provázanost kurikulárních dokumentů

¹² NOVÝ, Ivan a Alois SURYNEK. *Sociologie pro ekonomy a manažery*. 2. vyd., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. Manažer. ISBN 80-247-1705-0, s. 64.

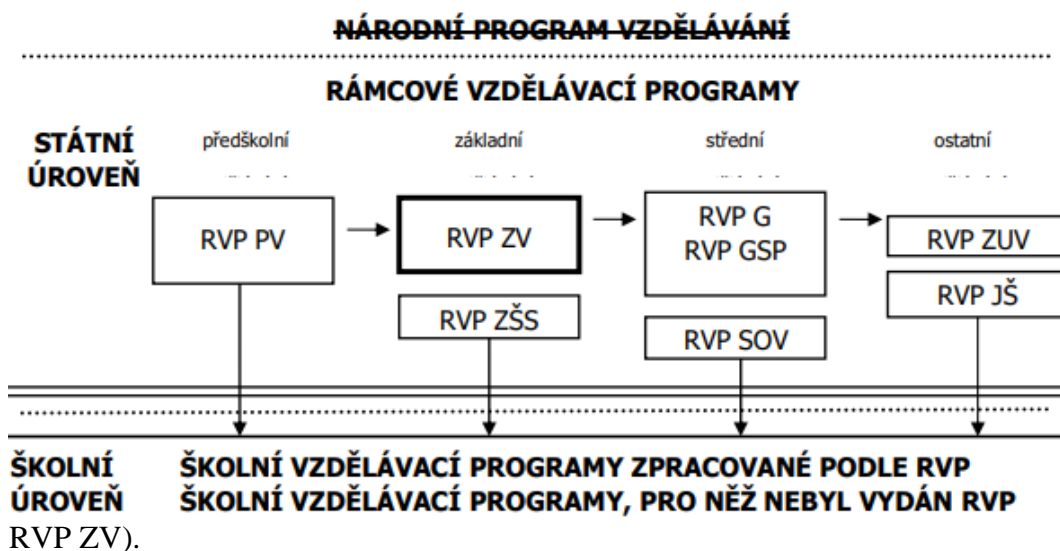
¹³ Tamtéž, s. 64-65.

¹⁴ HAJEROVÁ MÜLLEROVÁ, Lenka a Jan SLAVÍK. *Modelování kurikula*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, 2020. ISBN 978-80-261-0903-7, s. 16.

¹⁵ KALHOUS, Zdeněk. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-x, s. 132.

¹⁶ Co je to kurikulum. Dostupné z: <https://www.nuov.cz/kurikulum/co-je-to-kurikulum>. Co je to kurikulum. In: Národní ústav odborného vzdělávání [online]. Praha, 2008 [cit. 2023-02-10]. Dostupné z: <https://www.nuov.cz/kurikulum/co-je-to-kurikulum>

se vzdělávacími programy. Rozdíl si vysvětlíme na úrovních kurikula. Pro přesné pochopení připojujeme tabulku z *Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání* (dále jen

Tabulka 1 - Schéma: Systém kurikulárních dokumentů¹⁷

Na vrcholu pomyslné pyramidy stojí *Národní kurikulum*, ze kterého vychází *Kurikulární dokumenty na úrovni státu*, pod nimi si představujeme *Rámcové vzdělávací programy* (dále jen RVP), *Požadavky k maturitním zkouškám* a *Standardy vzdělávání*. Jak *Národní kurikulum*, tak *Kurikulární dokumenty na úrovni státu* spravuje stát. Následují *Školní kurikulární dokumenty*, pod které spadají *Školní vzdělávací programy* (dále jen ŠVP) a ty si spravuje sama škola. Dostáváme se k *Realizovanému kurikulu*, což je učivo plánované učitelem a učební požadavky, jež má v kompetenci sám učitel. Základnu naší pomyslné pyramidy tvoří *Dosažené kurikulum*, zde hovoříme o výsledcích vzdělávání žáků.¹⁸ Kurikula, stejně jako vzdělávací programy, bývají reformována, a to především z důvodu vyvíjející se společnosti. Jako příklad si můžeme uvést reformu RVP ZV z roku 2021, kdy byly nově přidány *Digitální kompetence*, na které jsou v dnešní době kladeny vysoké nároky.

¹⁷ RVP ZV: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. In: *Jednotný metodický portál MŠMT: edu.cz* [online]. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy [cit. 2023-02-17]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>, s. 5.

¹⁸ Obsah vzdělávání: *Rámcové a školní vzdělávací programy: Úrovně kurikula*. In: SlideServe [online]. DigitalOfficePro [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <https://www.slideserve.com/ulfah/pedagogika-i-4?fbclid=IwAR0oDtOu7ksyz9tyrYTWWhj94fwuZKPRVBXqF-f4eR0tzsmJACJOMXXBH8as>.

2 Historické proměny etické výchovy

Abychom mohli definovat *etickou výchovu* v oblasti školství, musíme nejdříve nahlédnout do historie. Jedním z hlavních cílů vzdělávání a výchovy už podle Jana Amose Komenského, který položil základ moderního vzdělávání a výchovy, bylo osvojení dobrých mravů. Komenský považoval formování mravní stránky osobnosti za jednu z nejdůležitějších oblastí ve vzdělávání. Ve *Velké didaktice* zmiňuje, že člověk může být učený, ale pokud je nemravný, je „břemenem země“. Skutečně vzdělaný člověk je podle Komenského ten, kdo ví, co je dobré, chce dobré a také koná dobré, i když se nikdo ne dívá.¹⁹ Ve *Velké didaktice* zmiňuje: „*Mládeži musí býti vštěpovány všechny ctnosti bez výjimky. Neboť z toho, co je řádné a mravné, nelze vyjímát nic, nemá-li povstat mezera a porušení souladu. Především však ony základní neboli tak zvané stěžejní ctnosti: moudrost, umírněnost, statečnost a spravedlnost. Jinak by byla stavěna budova bez základů a jednotlivé části by špatně souvisely, nejsouce opřeny dobře o své základy.*“²⁰ Komenský se také věnoval tomu, jestli jde vychovat charakter nebo naučit dobro. Došel k názoru, že ano, a proto také pokládal formování charakteru za stěžejní v celém edukačním prostředí.²¹

Etická výchova se ve velké míře rozvíjela nejprve v předmětu *občanská nauka*, protože jako samostatný předmět nebyla vedena. Po roce 1945 jsme mohli být svědky velkých názorových střetů v oblasti školství. Negativním příkladem bylo propagandistické zneužití školství nacisty za druhé světové války. Jasněji bylo vidět, že se zde skrývá velký potenciál k agitaci a působení na mladou generaci.²² Ale už v průběhu druhé světové války mělo být občanské a mravní vzdělávání nedílnou součástí odbojového hnutí, které počítalo s obnovou československého státu. Odbojové hnutí dokonce ve svých programových dokumentech zmiňuje problematiku školství a věnuje se jí. Důležitým prohlášením odbojového hnutí bylo, že chce do budoucího osvobozeného světa vychovávat mládež statečnou, dobrou a obětavou. To všechno můžeme brát jako náznaky etické výchovy, neboť podle tohoto programu měly mít školy velkou spoluúčast na rozvoji mravní, národní a občanské výchovy. Tvůrci tohoto

¹⁹ HÁBL, Jan. *Na charakteru záleží: Komenského unikátní metoda výchovy k dobru 02*. YouTube [online]. 22.1.2022 [cit. 2023-01-12]. Dostupné z:

https://www.youtube.com/watch?v=zvK4gxDCkNs&ab_channel=JanH%C3%A1bl

²⁰ KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 3. vyd. Brno: Komenium, 1948. Pedagogické klasobraní, s. 178.

²¹ HÁBL, Jan. *Na charakteru záleží*.

²² HUBÁLEK, Tomáš. *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*. Praha: Epoque, 2017. Erudica. ISBN 978-80-7557-110-6, s. 40-41.

programu však nepočítali s tím, co se bude dít po ukončení okupace nacistickými vojsky hlavně po Únoru 1948, a tak se směr a naděje tohoto programu ubíral úplně jinou cestou.²³

Komunistická mravní výchova nebo komunistická etika, s těmito termíny se setkávali učitelé a žáci na školách po roce 1948, se staly součástí předmětu *občanská nauka*. Zde je důležité zmínit *Morální kodex budovatele komunismu*, který zdůrazňoval zejména oddanost a lásku k socialistické vlasti. Bylo zde konstatováno, co tehdejší komunistická mravní výchova a komunistická etika zahrnuje, včetně prostředků, jak dosáhnout cíle v této oblasti. Dnešní pojetí *etické výchovy*, ve které je třeba rozvíjet žáka a snažit se ho dostat do pozice, ve které bude nad svými činy přemýšlet, neexistovalo. Výsledkem komunistické mravní výchovy mělo být osvojení si ideologie komunistické strany a její užívání v praktickém životě. Školství se stalo nástrojem propagandy a snažilo se formovat obyvatelstvo již od předškolního věku.²⁴

Listopad 1989 přinesl mnoho změn. Také oblast školství se zbavila komunistické ideologie a došlo k postupným změnám jež se týkaly také předmětu *občanská nauka*, došlo ke změně názvu na *občanskou výchovu* a současně s tím i jeho obsahu. Objevují se zde např. pojmy jako je demokracie nebo tolerance.²⁵ Po tomto roce začala také vznikat s rozvojem demokracie nová kurikula a školy měly více prostoru pro svou vlastní kreativitu a do obecných kurikulárních dokumentů mohly přinášet své nápady.

²³ HUBÁLEK, Tomáš. *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*, s. 47.

²⁴ Tamtéž, s. 54-60.

²⁵ Tamtéž, s. 46.

3 Etická témata v rámci vybraných kurikulárních dokumentů

V této části se budeme zabývat historickou proměnou vzdělávacích dokumentů v samostatné České republice po roce 1993. Tyto dokumenty byly koncipovány celá léta a ve velkém měřítku je ovlivňovala aktuální politická situace v zemi. Nutnost reagovat na současné trendy ve školství vedla k tomu, že až do současnosti tyto dokumenty prochází revizemi a aktualizacemi.

V letech 1993–1998 se začaly hojně tvořit vzdělávací programy, ale i návrhy na vzdělávací standardy, jako například *Standard základního vzdělávání*. Nejdůležitějším smyslem tohoto standardu bylo, aby všem žákům bylo poskytnuto stejné nebo alespoň srovnatelné základní vzdělání. V roce 1995 se *Standard základního vzdělávání* ustanovil jako státní kurikulární dokument, ze kterého vycházely nové vzdělávací programy. Mezi takové vzdělávací programy řadíme *Obecnou školu*, *Občanskou školu*, *Základní školu* nebo *Národní školu*.²⁶

Z tehdejších vzdělávacích programů si mohli zřizovatelé školy buď vybrat jeden daný vzdělávací program nebo si vytvořit svůj vlastní na základě „modelových“ vzdělávacích programů, mezi které řadíme *Obecnou školu*, *Základní školu* a *Národní školu*. „Modelové“ vzdělávací programy ukazovaly, jak má vypadat správně vytvořený vzdělávací program se všemi náležitostmi a na jejich základě si školy mohly tvořit svůj vlastní. Uvedeme si také jeden s názvem *Občanská škola* a řekneme si, proč nebyl zařazen mezi „modelové“ programy a nebyl ani tak rozšířený jako ty ostatní. Většina škol si vybrala vzdělávací program s názvem *Základní škola*, který byl precizně propracovaný. Každý přesně věděl, co měl podle plánu dělat, co učit a jaký měl být výsledek práce. Tento program také evokoval svým názvem *Základní škola*, že se bude jednat o program pro základní vzdělávání a byl to i jeden z důvodů jeho popularity.²⁷

3.1 Historické proměny vzdělávacích programů

Programů pro základní vzdělávání vzniklo mezi lety 1993–1998 sedm, přičemž v této práci jsou vybrány hlavní z nich. *Obecná škola*, *Základní škola* a *Národní škola* byly vybrány

²⁶ Co znamenají standardy pro základní vzdělávání? Tiskové zprávy. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/co-znamenaji-standardy-pro-zakladni-vzdelavani>

²⁷ TUPÝ, Jan. *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice: historicko-analytický pohled na přípravu kurikulárních dokumentů pro základní vzdělávání v letech 1989-2013*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-210-6740-0, s. 46-49.

z důvodu jejich zařazení mezi „modelové“ programy, naopak *Občanská škola* je zmíněna z opačného důvodu, a kvůli jeho nedokonalosti a zmatečnému vytváření. Ve všech těchto programech si ukážeme, jak je v nich pojato téma *etické výchovy*.

3.1.1 Obecná škola

V roce 1993 vznikl návrh vzdělávacího programu s názvem *Obecná škola*, který zaštiťoval vzdělávání pro první stupeň základní školy. Stěžejními tématy bylo edukační prostředí, klima školy nebo vstup dítěte do školy. Nezapomínalo se ani na povinné předměty, mezi které patřily český jazyk, matematika, prvouka, přírodověda, vlastivěda, hudební výchova, výtvarná výchova, tělesná výchova a dramatická výchova. Podle tohoto vzdělávacího programu se začalo učit na 620 školách, přičemž se počet škol v následujícím roce zvýšil na 920 a další rok až na 1065 škol. V roce 1995 byl tento program schválen MŠMT jako modelový.²⁸

Důležitým aspektem v tomto programu byl obsah výuky na prvním vzdělávacím stupni, ve kterém hrála výraznou roli etická výchova dítěte. Podle tohoto programu by se dítě mělo učit hodnotám a zodpovědnosti. Nejvíce zde naráží na dobu puberty, ve které se objevují různá úskalí, např. vztah k pravdě a lži. Pokud se dítě začne rozhodovat špatně, může to být zapříčiněno nedostatečnou oporou pro obeznámenost s kritérii pro správná rozhodování, která právě *etická výchova* předává. Také se soustředí na to, aby se již v raném věku formovala etická stránka dítěte, protože: „[...] ve chvíli, kdy se dítě dostane do všech pubertálních zmatků a tlaků, je již pozdě o nich mluvit.“ Proto tento program rázně odmítá, že by *etická výchova* byla pro první stupeň základní školy až moc abstraktní. Zmiňuje se zde také, že *Obecná škola* by měla žáka připravit na svět, který není jen dobro. Je třeba žákům také ukázat, že existují protiklady jako dobro a zlo nebo krásné a ošklivé nebo čisté a špinavé. Je třeba vysvětlovat žákům na všech možných situacích, kterými si ve školském prostředí (ale i mimo něj) projdou, co bylo dobré a co ne.²⁹

3.1.2 Občanská škola

V roce 1994 se přišlo s návrhem dalšího vzdělávacího programu, který nesl název *Občanská škola*. Vznikal na základě programu *Obecná škola* a pracovalo na něm i nespočet stejných lidí jako na programu *Obecná škola*. Nebyl však tak precizně propracován a chvílemi se jevil jako zmatečný. Pracovalo na něm mnoho autorů a málokdy se shodovali ve stejných

²⁸ TUPÝ, Jan. *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice*, s. 33-34.

²⁹ *Vzdělávací program Obecná škola: pojetí obecné školy: učební osnovy obecné školy*. 4. dopl. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-106-1, s. 14-15.

myšlenkách realizace programu. Dalším problémem byl i fakt, že Obecná škola ještě nebyla v té době dostatečně ověřena.³⁰

Jan Tupý, jakožto jeden z autorů vzdělávacího programu Občanská škola, se proti němu vymezil takto: „*Jako zpracovatel učebních osnov Tělesné výchovy ve vzdělávacím programu Občanská škola jsem byl přizván na jediné setkání autorů, které mělo sloužit k seznámení s pojetím Občanské školy a se společnými pravidly pro tvorbu učebních osnov. Některé týmy ale už v té době přišly s hotovými osnovami. Situace se jevila tak, že každý tým je někde jinde a postupuje svou cestou, respektive že se některé kroky sjednocují zpětně.*“³¹

V tomto programu není *etická výchova* vůbec zmíněna, i když předcházející vzdělávací program „Obecná škola“ *etickou výchovu* zmiňoval a hodně se jí zabýval. Jediné, co v tomto programu můžeme najít, je v *občanské výchově* až v osmém ročníku tematický celek s názvem *Člověk a dospívání*, ve kterém se žáci měli seznámit s dospíváním jako s obdobím, ve kterém se může měnit žebříček hodnot, a jde v něm také o hledání nových abstraktních pocitů, jako jsou touhy, snění nebo ideály. Dalším tematickým celkem, který alespoň okrajově zmiňuje některé etické a morální otázky, je *Člověk hledající společnost*. V tomto celku by měly být zařazeny příklady dobrých a špatných vlivů na jedince. Zmíněna jsou zde témata jako láska, zrada nebo věrnost. Nejdůležitějším tematickým celkem v souvislosti s *etickou výchovou* je *Člověk hledající sám sebe*, ve kterém najdeme okruhy jako posuzování dobra a zla nebo pravdy a lži. Jsou zde zmíněna témata solidarity, lidské pomoci nebo odpuštění.³² Z analýzy programu *Občanská škola* si můžeme povšimnout, že mnoho témat bychom mohli radit do *etické výchovy*, avšak jsou zmíněny pouze v předmětu *občanská výchova*, a to jen okrajově. Byla vybrána taková témata, která se nejvíce blíží etickým a morálním otázkám a naplní *etické výchovy* obecně.

3.1.3 Základní škola

Cílem tohoto programu bylo přetvořit osnovy z roku 1991 do moderní podoby, a tak chtěli autoři vytvořit ucelený program pro první až devátý ročník základní školy. To se také povedlo a v roce 1996 byl schválen vzdělávací program s názvem Základní škola. Jeho autoři vycházeli z novely školského zákona a ze Standardu základního vzdělávání.

³⁰ TUPÝ, Jan. *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice*, s. 35-36.

³¹ Tamtéž, s. 36.

³² *Vzdělávací program Občanská škola: pojetí občanské školy: učební osnovy občanské školy*. 3. uprv. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-107-x, s. 216-218.

Program *Základní škola* byl rozdělen do několika částí. V charakteristice vzdělávacího programu byly vytyčeny dovednosti, postoje a hodnoty, ke kterým mělo směřovat vyučování. Dále jsme zde mohli najít učební plán, zde byly povinné předměty pro první i druhý stupeň a také předměty volitelné, které si žák mohl vybrat od sedmého ročníku. Nejdůležitější složkou byly učební osnovy, ty měly jednotný charakter. Byly zpracovány v podstatě jako příručka pro učitele. Byly zde postupy, které mají osvojení učiva pomoci, ale také příklady rozšiřujícího učiva.

V tomto programu samotný předmět *etická výchova* nenajdeme, avšak v *občanské výchově* je zařazen tematický celek *Člověk a morálka*, ve kterém najdeme termíny jako mravní hodnoty, mravní rozhodování nebo mravní odpovědnost. Žák má být veden k jednání právě na základě mravních hodnot. Do tohoto oddílu patří také problematika sebeovládání jak v soukromém, tak veřejném životě, žáci se mají dozvědět, jak souvisí právo s morálkou nebo na čem je založena svoboda člověka.³³

3.1.4 Národní škola

Tento vzdělávací program nevznikal na popud MŠMT, jak tomu bylo v případě *Základní školy*, vypracoval jej tým členů *Asociace pedagogů základního vzdělávání ČR*. Dával si za úkol přinést určitou autonomii do pedagogické praxe a také měl reagovat na potřeby doby a změny pedagogiky. Název byl odvozen z nápisu nad oponou Národního divadla „*Národ sobě*“, z něj vznikla parafráze „*Čeští učitelé sobě*“ a také název programu *Národní škola*.³⁴

Nejprve se předpokládalo, že tento vzdělávací program bude určen pouze pro první stupeň základních škol, nakonec však vznikly osnovy také pro druhý stupeň základních škol. Autorský tým, který tento program zpracoval, se skládal výhradně z učitelů a ředitelů základních škol. Program obsahoval 14 povinných předmětů, mezi které byla zařazena *občanská a rodinná výchova*, přičemž další povinné předměty, které *Národní škola* obsahovala, byly *výchova k zdravému životnímu stylu a myšlenkové dovednosti*. Tento předmět představoval jistou formu filosofie pro děti a čerpal z oblasti etické, mravní, rozumové i estetické. Mimo jiné jde o rozvíjení vnímavosti a kritického myšlení žáků jak v humanitních, tak i přírodovědných. *Myšlenkové dovednosti* měly základní poslání: „[...] pěstovat v dítěti jeho vlastní identitu, posilovat sebedůvěru, sebeovládání, vztah k jiným jako k sobě samému, rozvíjet tvořivost

³³ *Vzdělávací program Základní škola: včetně Osnov Ekologického přírodopisu, Osnov Volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním*. 2. nově dopl. vyd. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-595-x.

³⁴ TUPÝ, Jan. *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice*, s. 39.

(kreativitu) ve všech oblastech činnosti, jakož i vytvářet předpoklady k samostatnému a zodpovědnému rozhodování za sebe a uvažovat o následcích svých činů.“³⁵ Můžeme tedy vidět prvky *etické výchovy*, které byly rozvíjeny v rámci jiného předmětu a kompetence, které *etická výchova* s sebou nese, zůstávají v podstatě stejné.

Program obsahoval také metodické materiály pro každý předmět a učební osnovy vycházející z praxe osob, jež se podílely na tvorbě programu. Kvůli určitým potížím, které schválení tohoto programu provázelo, došlo k tomu, že si daný vzdělávací program vybralo jen okolo sta škol, což bylo ve srovnání s předešlými programy velice málo.

3.1.5 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

Program začal vznikat souběžně s dopracováním *Bílé knihy*. Tvořili jej odborníci na poli didaktiky v rámci *Výzkumného ústavu pedagogického*, ředitelé a učitelé základních škol, ale také vysokoškolští pedagogové. První verze RVP ZV vznikla na konci roku 2000 a v roce 2001 byla předána k posouzení expertům a školám, kteří zpracovali na šedesát posudků. Ty byly vzaty v potaz ke zpracování do druhé verze RVP ZV, ten byl dokončen začátkem roku 2003. Hlavní kapitolou, která byla ve druhé verzi přidána se věnovala žákům se speciálními potřebami. Již tehdy se počítalo s možným zavedením ŠVP, a tak měly pilotní školy na základě RVP ZV vytvořit ŠVP. Mnoho škol tento cíl nesplnilo, a tak z testování programu odešly. Třetí verze programu se již naplno věnovala tvorbě jednotlivých ŠVP a kritérií, jaké musí splňovat. Také se změnil název kompetencí, které má škola předávat z „Obecných kompetencí“ na „Klíčové kompetence“ a jejich počet se ustálil na šesti. Program prošel opět připomínkovým řízením a byly zapracovány poznámky, které se zde zjistily. Kompletní RVP ZV byl schválený v prosinci roku 2004, v platnost vstoupil v září 2005. Provázela jej určitá kontroverze. Důvodem bylo nedopracování některých částí programu, ale i přes to byl schválen.³⁶ RVP ZV znamenalo změnu v chápání vzdělávání, a to hlavně na základě osvojování si dovedností. Klíčové kompetence, které jsou vytyčeny by měly být rozvíjeny během veškerého základního vzdělávání. Kosová to vidí takto: „*Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání je dokument, který svým způsobem nahrazuje Standard základního vzdělávání a osnovy*

³⁵ *Vzdělávací program Národní škola: vzdělávací program pro 1.-9. ročník základního vzdělávání*. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-04-26683-5, s. 26-28.

³⁶ TUPÝ, Jan. *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice*, s. 64-79.

*jednotlivých vzdělávacích programů. Obsahem a hloubkou propracování je někde mezi těmito normativními materiály.*³⁷

V roce 2004 vstoupil v platnost nový zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělání (školský zákon), který představuje jednu z největších kurikulárních reforem posledních let. Zavádí mimo jiné pojem *Školní vzdělávací program*, který mají vytvářet konkrétní jednotlivé školy na všech stupních vzdělávání, od škol mateřských přes školy základní, až po školy střední. Mají vycházet z příslušných rámcových vzdělávacích programů. V případě RVP ZV si každá základní škola ve svém ŠVP upravuje osnovy pro každý vzdělávací obor na základě závazných požadavků, vyplývajících z RVP ZV, přičemž může preferovat témata podle svého uvážení a potřeb konkrétní školy. Skladba ŠVP tak pomáhá profilovat školu.

ŠVP má být také pomocníkem pro učitele, jenž si může výuku nastavit podle vlastního uvážení a aktuálních podmínek. Dalším aspektem reformy bylo také to, že by se žáci měli více učit v souvislostech a pracovat s informacemi. Nemá tedy jít o pouhé memorování informací a poznatků, důraz má být kladen na kritické myšlení.³⁸

Jednotlivé školy se tak mohou cíleně odlišovat od škol ostatních. Mohou zařazovat do vyučování konkrétní regionální témata, odbourávat duplicity v učivu, a naopak jednotlivé vzdělávací obory propojovat, např. formou kooperativního vyučování (realizací projektů apod.) To přináší lepší spolupráci učitelů na obou stupních základních škol. Konkrétní ŠVP přináší také žákům a jejich rodičům možnost volby školy, podle individuálních zájmů a potřeb jejich dětí.

3.2 Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor

Doplňující vzdělávací obory, mezi které patří *dramatická výchova, filmová/audiovizuální výchova, taneční a pohybová výchova a etická výchova*, jsou pouhým doplňkem v RVP ZV a rozšiřují tím povinný vzdělávací obsah. Školy mají ve svých kompetencích možnost zařazení doplňujících vzdělávacích oborů v rámci ŠVP, a to jako povinný nebo volitelný předmět. Očekávané výstupy v rámci těchto oborů jsou pouze doporučené, proto ani v RVP ZV

³⁷ KOSOVÁ, Jaroslava. Univerzita Palackého v Olomouci Pedagogická fakulta. *Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole: sborník prací ze semináře*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. Sborník (Univerzita Palackého v Olomouci). ISBN 80-244-1282-9, s. 68.

³⁸ MOREE, Dana. *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-2462298-9, s. 105-116.

nenajdeme doporučenou minimální úroveň výstupů. Je tedy na každé škole, jak si tyto obory přizpůsobí do svých ŠVP a jak s nimi bude dále pracovat.³⁹

Podíváme-li se na tematické okruhy RVP ZV, najdeme zde pojmy jako tolerance ve společnosti, respekt ke kulturním zvláštnostem a odlišným názorům, tolerantní postoj k menšinám, respekt k mravním principům a pravidla společenského soužití. To všechno jsou témata, která patří do oblasti *etické výchovy*, jen jsou vyučována v rámci jiných vzdělávacích oborů, především ve *výchově k občanství*. Podíváme-li se na její očekávané výstupy na druhém stupni v RVP ZV, můžeme si všimnout toho, že téměř v každém očekávaném výstupu lze spatřit prvky *etické výchovy* např. v VO-9-1-05 žák: „*objasní potřebu tolerance ve společnosti, respektuje kulturní zvláštnosti i odlišné názory, zájmy, způsoby chování a myšlení lidí, zaujímá tolerantní postoje k menšinám*“⁴⁰ Úzce spjata je také se vzdělávacím oborem *výchova ke zdraví*, ve kterém rovněž *etickou výchovu* můžeme najít v rámci mnoha očekávaných výstupů. Toto můžeme pozorovat hned v prvním očekávaném výstupu: žák „*respektuje přijatá pravidla soužití mezi spolužáky i jinými vrstevníky a přispívá k utváření dobrých mezilidských vztahů v komunitě*.“⁴¹ Do *etické výchovy* v rámci RVP ZV se řadí i aplikační téma *sexuální zdraví*, které je dobré rozvíjet již v útlém věku a mimo jiné se učí ve vzdělávacím oboru *výchova ke zdraví*. Nejde pouze o vztah k sexualitě jako takové, i když téma nezralé rodičovství se zde také objeví. Problematika navazování vztahů má spíše podnítit etické a morální otázky s tím spojené a učit žáky hlouběji o nich přemýšlet. Dalším velice důležitým tématem v RVP ZV, konkrétně u doplňujícího vzdělávacího oboru *etická výchova*, je hledání reálných a zobrazených vzorů. Zde se probírá, jaké si člověk během života vybírá vzory, jak je ovlivňován okolím při výběru takových vzorů nebo jestli není dokonce manipulován.⁴² V těchto případech je záměrně rozvíjena mravní stránka osobnosti dítěte. Nemůžeme ale dětem pouze předkládat hotové názory a hodnocení, ale spíše ukazovat cestu, jak se k nim dobrat. Učitel musí žákovi ukázat svět ze všech možných úhlů pohledu. „*Jde skutečně o balancování na ostří nože, vyžadující velké teoretické znalosti, značnou pedagogickou dovednost a navíc osobní sílu a přesvědčivost*.“⁴³

³⁹ 5.10 Doplňující vzdělávací obory: Průvodce upraveným RVP ZV. In: *Metodický portál RVP.CZ* [online]. Národní pedagogický institut České republiky [cit. 2023-02-17]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=11066>, s. 119.

⁴⁰ RVP ZV: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online], s. 62.

⁴¹ Tamtéž, s. 99.

⁴² Tamtéž, s. 121-125.

⁴³ PÍTHA, Petr a kol. *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: Orbis, 1992. ISBN neuvedeno, s. 111.

Zůstává ale otázkou, jaká je edukační realita na školách, protože formulace tematických okruhů je jedna věc, ale reálný průběh výuky na školách věc druhá. S přihlédnutím k tomu, že etická výchova je pouze doplňující vzdělávací obor, nemusíme ji najít všech základních školách. Na další problémy spojené s *etickou výchovou* naráží následující citace.

*„Doplňující vzdělávací obor Etická výchova je založen na systematickém osvojování sociálních dovedností u žáků především na základě zážitkové metody. Není tedy filozofickou disciplínou, ale praktickým pedagogicko-psychologickým nástrojem, jak u žáků rozvíjet základní sociální dovednosti. Základním cílem etické výchovy je vést žáky k prosociálnímu způsobu chování, tj. schopnost učinit něco dobrého pro druhého bez očekávání vnější odměny nebo protislužby. Na základě myšlenek a zkoumání R. Roche Olivara, Ladislava Lence atd. můžeme definovat několik skutečností, které zásadně ovlivňují získání dispozice jednat prosociálně. Nejprve jsou to témata, která tvoří obsah (výchovný program) celého vzdělávacího procesu. Výsledkem dobře zvládnutých témat je osvojení si žádoucích sociálních dovedností žáky.“⁴⁴ Z této charakteristiky etické výchovy přímo z oficiálních stránek Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky (dále jen MŠMT ČR) vyplývá, že by *etická výchova* měla být postavena především na základě zážitkové metody. Stejnou věc zmiňuje i Jana Sladová ve svém příspěvku o etické výchově na základních školách. „Není jen filozofickou disciplínou, naopak je založena především na systematickém osvojování sociálních dovedností žáků. Jako praktický pedagogicko-psychologický nástroj má rozvíjet podstatné sociální dovednosti především na základě zážitkové metody.“⁴⁵ Mezi zážitkové metody z oblasti zážitkové pedagogiky řadíme například diskusi, didaktické hry, navozování a řešení problémových situací nebo besedy. Nejedná se tedy o historii etiky, filosofii ani o další podobné pojmy, které dětem na základní škole nic neřeknou. Podstata je v tom, aby se už na základní škole formovaly určité hodnoty jedinců, mezi které řadíme ochranu přírody a životního prostředí nebo také asertivitu, mezilidskou komunikaci a vztahy. Do školy přichází žáci s určitým základem etického a morálního uvažování z rodinného prostředí, škola by tento*

⁴⁴ *Charakteristika doplňujícího vzdělávacího oboru etická výchova*. In: MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy [online]. 2010 [cit. 2023-02-08]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/charakteristika-doplnujiciho-vzdelavaciho-oboru-eticka>

⁴⁵ ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Úroveň čtenářských strategií patnáctiletých žáků na konci základního vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5061-2. Autorka příspěvku: Jana Sladová, s. 40.

základ měla více rozvíjet. Žáci by si měli uvědomit, že mohou pomáhat druhým i bez slíbené odměny nebo protislužby.⁴⁶

Etická výchova má bezpochyby kladný dopad na rozvoj žáků. Měla by je vést především k udržování uspokojivých vztahů, k vytvoření si pravdivé představy o sobě samém, k tvořivému řešení každodenních problémů nebo k formulaci svých názorů a postojů na základě vlastního úsudku s využitím poznatků z diskuse s druhými. Kdyby se tyto podněty aplikovaly v praxi, společnost by se zajisté posunula o krok dále.

Prostředí školy obecně obsahuje morální hodnoty a normy, které žáci musí dodržovat a ke kterým jsou vedeni. Pokud škola půjde cestou praktickou a nejen teoretickou, morální otázky jednání vystoupí do popředí.⁴⁷ Školy, které mají etickou výchovu zavedenou ve svém vzdělávacím programu, ji kvitují z důvodu zlepšení vztahů v kolektivu. Z průzkumu *České školní inspekce* (dále jen ČŠI), který byl proveden v roce 2016, vyplývá, že učitelé u žáků po zavedení *Etické výchovy* jako vzdělávacího oboru pozorují změny. Žáci jsou tolerantnější a více si pomáhají.⁴⁸

Etická výchova má také svá úskalí. Škola jako instituce má přinášet výsledky. Výsledky žáků, jak se jim daří plnit povinnosti, které jim škola ukládá, výsledky školy obecně, jak prosperují apod. To všechno je měřitelné a dá se lehce doložit. Jak ale u žáků ohodnotíme jejich morální a etické uvažování? Každý může mít žebříček hodnot nastavený jinak a nemůžeme s jistotou říct, že je jeden lepší než druhý. Každý má své zkušenosti, a jak s těmito zkušenostmi nakládá, tak se tvoří i hierarchie hodnot. Nemůžeme po studentech chtít, aby byli všichni stejní. Můžeme jim dát test, abychom si ověřili znalost učiva, ale test morálního uvažování žáků není reálný. Obtížnost hodnocení je tedy jedním z úskalí *Etické výchovy* na školách. Podle zprávy ČŠI z roku 2016: „*S ohledem na charakter etické výchovy lze za vhodnější formu hodnocení žáků považovat slovní hodnocení.*“⁴⁹ Podobný problém je popsán i na webových stránkách školy *Heřmánek Praha, základní škola a gymnázium*: „*Z etické*

⁴⁶ ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Úroveň čtenářských strategií patnáctiletých žáků na konci základního vzdělávání*, s. 40-42.

⁴⁷ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8, s. 146.

⁴⁸ *Tematická zpráva: Etická výchova v předškolním, základním a středním vzdělávání* [online]. Praha: Česká školní inspekce, s. 1-27 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/2016_TZ_eticka_vychova.pdf, s. 9-12.

⁴⁹ Tamtéž, s. 16.

výchovy nikdy nedostávají děti známku, jen slovní hodnocení týkající se obecně témat, která probíráme a také o schopnosti dětí se práce zúčastnit. ⁵⁰

Uvádí to ve své publikaci také Ludmila Muchová, která říká: „[...] morální hodnoty jako spravedlnost, vlídnost či přejícnost a rozvíjení vlastních schopností v tomto směru lze těžko popsat v pojmech edukačního jednání. A tím pádem nelze ani dobře kontrolovat, zda došlo opravdu k nárůstu schopností žáků na konci edukačního období.“ ⁵¹

Další z problémů etické výchovy je časová disponibilita škol. Podle zprávy ČŠI z roku 2016: „Více než polovina ze škol, které nezavedly etickou výchovu do ŠVP, ji nezavedla z důvodu nedostatku časové dotace [...].“ ⁵² Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor je často upozaděna, aby měly dostatečnou časovou dotaci základní vzdělávací obory. Čas na to, aby se etická témata otevírala v jiných předmětech než jen ve *výchově k občanství* nebo *výchově ke zdraví*, zkrátka není zejména zvládnutí učiva, a tak se neřeší vůbec nebo jen v minimální míře. ⁵³

Školství se často snaží obecně vzato rozvíjet především intelekt dětí, zatímco morální rozvoj obecně je poněkud opomíjen. Není však morální rozvoj stejně důležitou složkou jako intelektuální rozvoj? Společnost, ve které žijeme, si žádá rozvíjení i těchto stránek člověka. Přece jen si tvoříme komplexní výchovou budoucnost naší planety a neměli bychom zapomínat na tak důležité prvky.

Velký vliv na osobnost žáka má samozřejmě také rodina, která ve velké míře předává morální i etické hodnoty, přičemž škola jako instituce slouží hlavně k předání informací a k rozvoji komunikačních dovedností. Rodiče ovlivňují morální hodnoty svých dětí již od útlého věku. Vedou dítě např. k tomu, aby bylo schopno dělit se o svou hračku. Zde vznikají první hodnoty a postoje, které se pojí s morálkou a rodinou. Kromě rodiny mají na jedince vliv také jeho vrstevníci. Ti mohou dodávat dítěti nové perspektivy hodnot. ⁵⁴

Situací, ve kterých se dítě ujišťuje o svých hodnotách, je spousta, jako např. osvojení slušného chování nejen v domácím prostředí nebo mezi kamarády, ale také na veřejných místech, kde jsou lidé, které nezná. V podstatě kdekoliv může narazit na téma hodnot, etiky

⁵⁰ *Etická výchova: Obecně o etické výchově ve škole.* In: Heřmánek Praha, základní škola a gymnázium [online]. Praha [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://www.skolahermanek.cz/eticka-vychova-p77>

⁵¹ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*, s. 152.

⁵² *Tematická zpráva: Etická výchova v předškolním, základním a středním vzdělávání* [online], s. 6.

⁵³ Tamtéž, s. 5-8.

⁵⁴ MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*, s. 154.

nebo morálky a rozvést diskusi na takové téma není zase tak složité. Samozřejmě to není myšleno tak, aby se dětem přesně říkalo, co dělat a jak se chovat v určité situaci. Jde o to je navést k přemýšlení o daném problému či situaci a samotné je přivést na jejich řešení podle nejlepšího vědomí a svědomí. Důležitým prvkem je, aby si dítě osvojilo hodnoty samo, protože pokud mu budeme předávat přesný návod, jak se má v daných situacích chovat, nemusí nás brát vážně ani jako učitele, ani jako rodiče. Když člověk přijde na věci sám nebo mu jen minimálně pomůžeme, přijme je vnitřně a je pravděpodobné, že se jimi bude řídit i nadále.⁵⁵

Důležitým mezníkem pro *etickou výchovu* se stal rok 2009, ve kterém tehdejší ministryně školství PhDr. Miroslava Kopicová vydala opatření ohledně úpravy doplňujícího vzdělávacího oboru s názvem *etická výchova*. V tomto dokumentu jsou popisována témata, která by se měla v rámci *Etické výchovy* probírat. Na tato témata navazují tzv. aplikační témata (viz příloha č. 1).

V tomto dokumentu najdeme také odůvodnění, proč byla *etická výchova* zařazena mezi doplňující vzdělávací obory: „[...] v naší školské soustavě chybí předmět, který by systematicky rozvíjel mravní stránku osobnosti žáků.“⁵⁶ Dalším z důvodů bylo, že *etická výchova* propojuje mnoho vzdělávacích oborů, jako je např. *Český jazyk a literatura*, kam patří učivo „mluvený projev a naslouchání“. Myslelo se také na první stupeň základní školy, kde se může rozvíjet v oboru *Člověk a jeho svět* učivo jako např. domov, škola, soužití lidí, chování lidí, ohleduplné chování apod. Pro nás nejdůležitější oblast *Člověk a společnost* zde byla také zmíněna, do této oblasti patří vzdělávací obor *výchova k občanství*, ve které můžeme narazit na učivo, jako je např. naše škola, obec, region, lidská setkání, vztahy mezi lidmi nebo zásady lidského soužití nebo osobní rozvoj a vnitřní svět člověka.⁵⁷ Podle RVP ZV byly také důvodem pro zařazení *Etické výchovy* jako doplňujícího vzdělávacího oboru také zkušenosti z jiných zemí, které *etickou výchovu* do vzdělávacích systému řadí. „Důležitost a aktuálnost tohoto kroku podporují i zkušenosti z většiny zemí OECD (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj), ve kterých je předmět s podobným obsahem zařazen do vzdělávacího systému.“⁵⁸

⁵⁵ PARKER, Michael a Viola SOMOGYI. *Etika pro děti*. V Praze: Stanislav Juhaňák - Triton, 2017. ISBN 978-80-7553-152-0, s. 12-23.

⁵⁶ RVP ZV: *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání* [online], s. 122

⁵⁷ Tamtéž, s. 121-122.

⁵⁸ Tamtéž, s. 122.

3.3 Strategie vzdělávání a cesta k aktuálnímu stavu

Jeden z prvních vládních dokumentů, který se snaží představit budoucí vývoj školství, se jmenoval *Národní program rozvoje vzdělávání* známý pod názvem *Bílá kniha*. Na tomto dokumentu se začalo pracovat již v roce 1999 a v roce 2001 byl projekt hotov. Byly schváleny hlavní střednědobé cíle vzdělávací politiky. Tento dokument měl být závazným základem, ze kterého budou vycházet další plány ve sféře vzdělávání. Měl se pravidelně aktualizovat na základě společenského vývoje. *Bílá kniha* se opírá hlavně o výroční zprávy MŠMT a výzkumy, které byly prováděny odborníky jak na poli tuzemském, tak zahraničním. Hlavním obdobím, ve kterém se měla využívat, bylo rozmezí let 2005 až 2010. Dokument je stavěn takovým způsobem, aby se ztotožnil s celospolečenskými problémy, nikoliv zájmy jednotlivce nebo dokonce se zájmy stranicko-politickými.⁵⁹ Platnost *Bílé knihy* nebyla nijak legislativně ohraničena, avšak bylo třeba se začít zabývat novou vzdělávací strategií na další období a reagovat na aktuální potřeby společnosti. Proto vznikla *Strategie vzdělávací politiky 2020*. MŠMT zdůvodnilo vznik nové strategie takto: „*Oproti době vzniku Bílé knihy se významně proměnil zejména technologický, ekonomický a politický kontext, v němž se vzdělávání uskutečňuje.*“⁶⁰

V návaznosti na již zmiňovanou *Strategii vzdělávací politiky 2020* vznikla logicky nová *Strategie 2030+*, která je nyní v platnosti a je koncipována do let 2020 až 2030+. V současnosti jde o klíčový dokument pro vzdělávací systém v České republice. Klade si dva strategické cíle: „*Zaměřit se více na získávání kompetencí potřebných pro aktivní občanský, profesní i osobní život; Snížit nerovnosti v přístupu ke kvalitnímu vzdělávání a umožnit maximální rozvoj potenciálu dětí, žáků a studentů.*“⁶¹ Pokud se zaměříme na první cíl, můžeme si všimnout, že tato strategie klade důraz na kvalitu získaných kompetencí v budoucím životě žáků. V tomto směru by ve velké míře mohl pomoci doplňující vzdělávací obor *etická výchova*, protože nabízí řešení řady otázek v osobním, pracovním i aktivním občanském životě, a pokud by probíhala formou zážitkové metody, kterou jsme si vysvětlili výše, mohla by zcela přirozeně velkým dílem přispět k rozvoji požadovaných kompetencí. Podle této strategie by se také mělo pracovat

⁵⁹ *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha*. [Praha]: Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8, s. 7-9.

⁶⁰ Strategie vzdělávací politiky 2020. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2013 [cit. 2023-03-14]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf, s. 4.

⁶¹ Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+: Dva strategické cíle. In: *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha, 2013 [cit. 2023-03-14]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf, s. 5.

s novými metodami hodnocení žáků, což by bylo vhodné právě ve vzdělávacím oboru *etická výchova*, popřípadě i v jiných výchovách. Klasické hodnocení známkou v těchto výchovách již neodpovídá moderním potřebám školy, žáků ani učitelů.⁶²

⁶² Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+: Dva strategické cíle [online], s. 15-19.

4 Analýza vybraných ŠVP

V následující kapitole se budeme věnovat rozboru konkrétních školních vzdělávacích programů. Státní školy, které byly k rozboru vybrány, aktivně pracují s *etickou výchovou* a do svých plánů ji mají zařazenou jako povinný vzdělávací obor, který musí žáci absolvovat. Jedná se o nižší stupeň i vyšší stupeň základních škol.

V naší analýze se zaměříme na pojetí vzdělávacího oboru *etická výchova* ve školách a v jejich ŠVP. Zaměříme se na časovou dotaci tohoto oboru, jeho název (ten se může u jednotlivých škol lišit), důvod zařazení oboru do ŠVP a do příslušné vzdělávací oblasti, jeho zařazení do jednotlivých ročníků školy. Zaměříme se zejména na klíčové kompetence, které chce škola prostřednictvím *etické výchovy* u žáků rozvíjet. Půjde nám zejména o kompetence k učení, kompetence komunikativní, kompetence sociální a personální, kompetence občanské, pracovní a digitální.

4.1 ŠVP – Základní škola Slovan Kroměříž – „SLOVAN“

Jako první byla vybrána *Základní škola Slovan Kroměříž*, která se ve svém programu zaměřuje na *etickou výchovu* pouze v šesté třídě. *Etická výchova* je zde zařazena do dvou vyučovacích hodin týdně. Podle tohoto plánu se vzdělávací obor s názvem *etická výchova* ztotožňuje s celkovou filosofií školy, která je obsažena ve slově *Slovan* (S spolupráce, L lidskost, O-objektivnost, V-vědomosti, A-atraktivita školy, N-naslouchání). V tomto ŠVP je *etická výchova* zařazena přímo mezi doplňující vzdělávací obory, nikoliv tedy do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost k dějepisu a výchově k občanství*.

Kompetence k učení spočívá v *etické výchově* zejména ve vyhledávání si informací a relevantních zdrojů, jako jsou knihy, encyklopedie nebo příručky. Důležité je si umět obhájit svůj vlastní výběr, což je formulováno takto: „učitel vede žáky ke zhodnocení a obhájení, který z použitých zdrojů je pro danou situaci (problém) nejefektivnější“.⁶³ Kompetence k řešení problému jsou zde rozvíjeny na základě problémových situací, které učitel simuluje v hodinách. Učitel vede žáky k identifikaci účastníků problému v různých situacích a posuzování problému z různých hledisek. Důležitou složkou je také bod: „učitel umožňuje rozpoznat, v čem je problém, který řeší, podobný či obdobný s dříve známými problémy, a určit, v čem se problémy

⁶³ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: ZŠ Slovan Kroměříž. In: *Základní škola Slovan Kroměříž* [online]. [cit. 2023-02-10]. Dostupné z: <https://www.zsslovan.cz/files/documents/volne-materialy/svp-inkluzie-2016.pdf>, s. 10.

liší a v čem se shodují“⁶⁴. Žáci se tak mohou naučit reagovat na podobné problémy podle určitého vzorce, algoritmu a to jim může pomoci v budoucím rozhodování. Velice výrazným prvkem je také to, že by měl učitel vytvářet pro žáky takové prostředí, ve kterém by měli možnost změnit svůj závěr na základě nově nabytých informací.

Další kompetencí je kompetence komunikativní, která v *etické výchově* rozvíjí u žáků akceptovatelnost odlišných názorů než jejich vlastních. Zde se setkáváme s kritickým myšlením, které je důležité zmínit. Nahlížíme na něj stejně tak jako na „hodnotu“ či „morálku“ z různých pohledů dle vědních oborů. Pro upřesnění kritického myšlení uvádíme formulaci z hlediska pedagogiky z portálu RVP ZV: „*Kritické myšlení je, v nejobecnějším slova smyslu, pečlivé a uvážlivé rozhodování o tom, zda nějaké tvrzení s určitým stupněm jistoty přijmeme, odmítneme nebo se zřekneme úsudku. Kritické myšlení předpokládá porozumění informací, uchopení myšlenky a její důsledné prozkoumání, její porovnání s jinými názory a s tím, co už o problému víme, a výsledné zaujetí stanoviska a zodpovědnosti za ně.*“⁶⁵ Zde se konkrétně kritické myšlení propojuje s *etickou výchovou*. Žák by měl vědět, že diskuse nemusí vždy skončit shodou. Dalším prvkem je také to, že by měl učitel předat žákům vysvětlit, jak se zachovat, kdyby s nimi chtěl někdo manipulovat, a také je naučit, aby oni s ostatními nemanipulovali. Žák by měl rozeznat manipulaci jak ve verbálním, tak neverbálním projevu.

Další složkou je kompetence sociální a personální. Žáci jsou zde motivováni k pomoci druhým. Hovoří se také o emocích v dané situaci a jejich pojmenování. Kompetence občanské jsou rozpracovány následovně: „*učitel podněcuje k aktivní pomoci slovem i činem spolužákům i spoluobčanům, k zapojení podle svých možností do obecně prospěšných akcí na místní i širší úrovni*“⁶⁶. I zde by měl učitel vytvářet prostor pro respektování, popřípadě přijímání odlišných názorů. Žák by měl také umět verbálně odmítnout agresi proti sobě nebo třetí osobě. Poslední kompetencí, která je zde zmíněna je kompetence pracovní. Mluví se o „*zdržení se posměškem nad prací druhých*“, to znamená respektovat jakoukoli práci a vážit si jí.⁶⁷

⁶⁴ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: *Základní škola Slovan Kroměříž* [online], s. 15.

⁶⁵ JONÁK, Zdeněk. *Uplatňování kritického myšlení. Metodický portál RVP.CZ: Odborné články* [online]. Národní pedagogický institut České republiky, 2004 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/119/UPLATNOVANI-KRITICKEHO-MYSLENI.html?fbclid=IwAR1dbSCQWXQ1OJD2_-GZk9fY1wRT31Nb_BQHIBbMEx0o3namW_CTx2FMRoo

⁶⁶ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: *Základní škola Slovan Kroměříž* [online], s. 30.

⁶⁷ Tamtéž, s. 6-35.

4.2 ŠVP – Základní škola M. Choceňského – „Škola – klíč k životu“

Tato škola se věnuje vzdělávacímu oboru s názvem *etická výchova* v deváté třídě a ten je dotován jednou vyučovací hodinou týdně. Škola dle ŠVP zařadila předmět do výuky z důvodu posílení sociálního chování žáků. Podle tohoto ŠVP je řazena *etická výchova* do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*, kde tvoří s *dějepisem* a *občanskou výchovou* jeden celek. Škola také dbá na to, aby byli žáci propojeni se skutečným životem. Důraz je kladen na praktickou využitelnost naučeného, což se v samostatném pojetí *etické výchově* na této škole výrazně odráží.⁶⁸

Kompetence k učení je zde zastoupena výběrem způsobů a metod pro efektivní učení, kdy žáci nalézají souvislosti mezi jednotlivými vzdělávacími obory a konkrétním učivem. Učitel předává metody, které žákům pomáhají docházet k vlastním závěrům a samostatnosti v tom smyslu, že hledají různé možnosti postupů. Kompetence k řešení problémů je charakterizována jako hledání odpovědi na předem zadaný problém, který učitel simuluje. Žáci by měli myslet kriticky a být schopni hájit svá rozhodnutí. Důraz je kladen na vyhledávání a ověřování informací a práci s nimi.

V rámci komunikativních kompetencí je zde zmíněna především schopnost kultivovaně vyjádřit své myšlenky, naslouchat jiným názorům a vhodně reagovat. Toto je ovšem také důležité dodržovat při využívání vhodných technologií, hovoří se zde o kompetenci digitální.

Kompetence sociální a personální jsou zde rozvíjeny především prací v týmu, důraz je kladen na spolupráci mezi žáky, ta navíc rozvíjí schopnost naslouchat a rozvíjet mezilidské vztahy. Je rovněž důležité, aby žáci uměli umět hodnotit jak svou práci, tak práci ostatních podle předem daných kritérií. Učitel by potom měl hodnotit žáky tak, aby vnímali svůj pokrok nebo naopak nezdar a poučili se z něj.

Kompetence občanské jsou zde pojímány na poněkud vyšší úrovni než na předešlé škole. Je to dáno ročníkem, ve kterém je *etická výchova* vyučována. Na této škole se žáci např. učí legislativu, obecné a morální zákony. S tím souvisí i to, že učitel vyžaduje, aby žáci dodržovali pravidla slušného chování v mezilidských vztazích a tím se posouvali k vyšším normám.

⁶⁸ Školní vzdělávací program: Základní školy M. Choceňského, Choceň. In: *Základní škola M. Choceňského, Choceň* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: https://www.zschocho.cz/wp-content/uploads/2022/11/svp_2022_1.9.pdf, s. 25.

Kompetence pracovní je zde zmíněna velice sporadicky, hovoří se zde o potřebě organizace vlastní práce.

Závěrem se zde věnuje prostor významu digitálních kompetencí, které v předešlém ŠVP nebyly zmíněny. Hovoří se zde o jejich významu pro lidskou společnost. Učitel má žákům ukázat možnosti jejich využití a společně pak diskutují a kriticky přemýšlí, v čem spočívá přínos moderních technologií pro lidstvo a jak mohou být naopak tyto technologie zneužity.⁶⁹

4.3 ŠVP – Základní škola Milín – „Ke hvězdám a ještě dál“

Základní škola Milín zařazuje *etickou výchovu* na rozdíl od předchozích škol již do prvního a druhého ročníku. Tento vzdělávací obor je dotován jednou hodinou týdně po dobu dvou let. Vzdělávací obor *etická výchova* není zařazen do žádné vzdělávací oblasti, a tak je mezi ostatními předměty pouze jako doplňující vzdělávací obor. Jeho cílem je podle školy rozvíjení sociálních dovedností žáků a celkový rozvoj jejich osobnosti. Důležitým aspektem k zařazení *etické výchovy* do ŠVP je také přispění ke zlepšení sociálního klimatu ve škole a následně v celé společnosti.⁷⁰

Vzhledem k tomu, že se vzdělávací obor vyučuje již na prvním stupni základní školy, kompetence jsou zde více konkretizovány do běžných situací ve škole i mimo ni. V předmětu je hojně využívána zážitková metoda, kterou aplikuje učitel např. formou rozhovoru, vedení si deníku nebo dramatizací různých situací ze života. Kompetence k učení je zde zastoupena hlavně využitím vlastních zážitků a zkušeností.

Při řešení problémů jsou žáci vedeni k tomu, aby se je snažili řešit sami, popř. se uměli o ně podělit a požádat o pomoc. Kompetence komunikativní je zde žákům předávána pomocí učení se vhodné komunikace jak se spolužáky, tak s učiteli i jinými dospělými mimo školní prostředí.

V kompetencích sociálních a personálních se učí žáci spolupracovat ve dvojicích, týmech a celém kolektivu. V něm mají umět komunikovat a respektovat i odlišný názor členů týmu. V rámci kompetence občanské je kladen důraz především na zodpovědnost žáků za jejich chování a jednání, což hraje významnou roli v pozdějších letech ve škole i v životě. Kompetence pracovní umožňují žákům dle tohoto ŠVP podílet se na vytvoření příjemného

⁶⁹ Školní vzdělávací program: *Základní škola M. Choceňského, Choceň* [online], s. 143-144.

⁷⁰ Školní vzdělávací program: *ZŠ Milín 2022*. In: *ZŠ Milín* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: https://zsmilin.cz/files/documents/dokumenty_ke_stazeni/%C5%A0VP_Z%C5%A0_Mil%C3%ADn_2022_1.pdf, s. 379-380.

prostředí ve třídě i v celé škole. To je také jeden z hlavních důvodů, proč se *etická výchova* do škol zavádí.⁷¹

4.4 ŠVP – Základní škola Litoměřice, U Stadionu 4 – „Škola základ života“

Základní škola Litoměřice se zaměřuje na povinnou *etickou výchovu* jak na prvním, tak na druhém stupni. Na prvním stupni je zařazena do čtvrté a páté třídy, na druhém stupni potom do šesté a sedmé třídy. *Etická výchova* zde probíhá jednou za dva týdny. Škola ji zařadila také z důvodu zaměření školy, kde je jedním z hlavních cílů „Vychovávat lidskou osobnost – porozumět jí“⁷². Žáci by měli proto respektovat svou vzájemnou jedinečnost. *Etická výchova* je zde opět zařazena jako povinný doplňující vzdělávací obor a nespadá pod žádnou vzdělávací oblast.

Ve všech čtyřech ročnících výuky *etické výchovy* je kladen důraz na rozvíjení verbální i neverbální komunikace, vyjadřování citů a schopnost empatie. Žák by měl vyvozovat ze svých neúspěchů důsledky a poučit se pro své další jednání. Dalším aspektem je také to, že by měl žák umět reflektovat dobro, které mu projevuje jeho okolí, a dokázat být za něj vděčný.

Kompetence k učení je zde rozvíjena především aplikací osvojených vědomostí a dovedností při jejich praktickém využití. Kompetence k řešení problémů je vnímána jako přemýšlení o simulované situaci a promýšlení a plánování případného řešení problému. Významnou roli hraje kritické myšlení, které by mělo pomoci při uvážlivém rozhodování; žák by měl nést odpovědnost za svá rozhodnutí. Kompetence komunikativní rozvíjí u žáků schopnost vyjádřit kultivovaně své myšlenky, měli by ale také umět naslouchat a projevovat empatii k druhým lidem.

Kompetence sociální a personální jsou rozvíjeny zejména prací ve skupině při dodržování pravidel. Je důležité vytvářet příjemnou atmosféru v týmu na základě ohleduplnosti a úcty k ostatním jeho členům. Zásadním bodem je umění a ochota pomoci nebo si o pomoc říct. Kompetence občanské rozvíjí respekt k druhým osobám a vážení si jak hodnot svých, tak hodnot druhých. Také jde o schopnost postavit se proti fyzickému a psychickému násilí.

⁷¹ Školní vzdělávací program: *ZŠ Milín* [online], s. 380-381.

⁷² Škola základ života: Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Základní škola Litoměřice U Stadionu 4* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné z: <https://www.ustadionu.cz/ke-stazeni/file/36-skolni-vzdelavaci-program.html>, s. 8.

Kompetence pracovní by měly být rozvíjeny na základě všech zkušeností a znalostí ze všech vzdělávacích oblastí pro vlastní rozvoj prosociálního chování.⁷³

4.5 ŠVP – Základní škola a Mateřská škola, Hradec Králové, Úprkova 1 – „Úprk do života“

Základní škola a Mateřská Hradec Králové je zaměřena na *environmentální výchovu*. Škola pořádá různé projektové dny, do kterých jsou integrovány prvky *etické výchovy*. Jde např. o Světový den zvířat nebo Den vody a Den Země. V hodinách *etické výchovy* se pojednává o ochraně životního prostředí a tím navazuje na *environmentální výchovu* v daných projektech. Vzdělávací obor s názvem *etická výchova* je zde povinně vyučován jednou za týden v sedmé třídě, přičemž spadá do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* společně s *dějepisem, finanční gramotností a občanskou a rodinnou výchovou*. Můžeme si zde také všimnout, že vzdělávací oblast *Člověk a zdraví* je integrována právě do *Etické výchovy, Občanské a rodinné výchovy, Přírodopisu a Chemie*. Vidíme tedy, že *etická výchova* je velice široké téma a můžeme do ní zařadit spoustu jiných vzdělávacích oborů a témat.⁷⁴ Škola se zaměřuje na prodloužení doby, po kterou dítě rádo chodí do školy, a proto využívá různých aktivizačních metod a přirozené zvědavosti dětí. V *Etické výchově* je užívána prožitková pedagogika, ve které zůstává učitel v pozadí a snaží se nastolit prostředí, v němž žáci začnou uvažovat a diskutovat a vytvoří si svůj vlastní úsudek na situaci, která je v hodině simulována. To nám dokazuje i motto školy, které zní:

„Slyším a zapomínám.

Vidím a pamatuji si.

Dělám a rozumím.“⁷⁵

Při rozvoji kompetencí k učení je kladen důraz na logické myšlení a hledání motivace k samotnému učení ve škole, ale i po celý zbytek života. Získat motivaci k učení je jedna z velice důležitých složek vzdělání, na niž se škola soustřeďuje. Další je kompetence k řešení problémů, která má za úkol rozvíjet logické uvažování při řešení problémů. Ty by měl žák řešit bez zbytečných emocí, které by totiž mohly negativně ovlivňovat jeho úsudek. Zde může žák pozorovat svůj pokrok a změny v chování sebe sama i svých spolužáků.

⁷³ Škola základ života: *Základní škola Litoměřice U Stadionu 4* [online], s. 156-157.

⁷⁴ Úprk do života: Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *ZŠ Úprkova* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://zsuprkova.cz/zakladni-skola/dokumenty-skoly/svp/>, s. 157-158.

⁷⁵ Tamtéž, s. 11.

Kompetence komunikativní se zaměřuje na otevřenou komunikaci, ve které žák formuluje a vyjadřuje své myšlenky uceleně a srozumitelně. Žák se také učí, jak používat různé formy komunikace, hlavně jak komunikovat se svými vrstevníky či s lidmi staršími nebo mladšími, a vyvarovat se nezdvořilosti a hrubosti. Důležitou složkou této kompetence je také ověřování si mediálních informací a schopnost kritického přístupu k nim. Kompetence sociální a personální podporuje u žáků schopnost spolupráce a respektu k druhým lidem v týmu. Žák se podílí na utváření kolektivu ve třídě i v celé škole a měl by přispívat k udržování dobrých vztahů mezi všemi zúčastněnými. Je také rozvíjeno sebehodnocení a hodnocení práce druhých. Žák by se měl naučit přijímat kritiku ostatních a diskutovat o ní.

Kompetence občanské rozvíjí žáky jako svobodné a zároveň zodpovědné občany, kteří dokáží respektovat přesvědčení a názory druhých. Žáci by měli být schopni vcítit se do situací ostatních a odmítat hrubé zacházení. Žáci se také učí řešit problémy jinou, nenásilnou cestou. Důležitým aspektem pro tuto školu je základní chápání ekologických a environmentálních problémů a respekt ke kvalitě životního prostředí. Kompetence pracovní jsou zastoupeny v jejich pozitivním vztahu k práci. Žák by se měl naučit dodržovat vymezená pravidla a plnit své povinnosti. Rozvíjí se zde také dovednosti, které žák využije i mimo školu pro svůj další osobní rozvoj.⁷⁶

4.6 ŠVP – Základní škola, Dukelská 11, České Budějovice – „Škola pro život“

Základní škola Dukelská v Českých Budějovicích se zaměřuje na vzdělávací obor s názvem *etická výchova* od šesté do osmé třídy. Jedna hodina týdně je udělená dotace tomuto vzdělávacímu oboru v rámci školy a měla by pokrývat svým zaměřením celé průřezové téma *Osobnostní a sociální výchova*. ŠVP v tomto případě popisuje, že se *etická výchova* zaměřuje na prvky osobnostního růstu a zahrnuje preventivní prvky účinného programu prevence proti rizikovému chování dětí a mládeže.

Škola řadí *etickou výchovu* do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost* společně s *dějepisem* a *výchovou k občanství*. Cílem školy je vést žáky k rozvíjení jejich osobnosti na takovou úroveň, aby se samostatně a svobodně rozhodovali a nesli odpovědnost za vlastní chování a jednání. Ve škole se snaží rozvíjet přátelské vztahy a budovat podnětné prostředí pro

⁷⁶ Úprk do života: ZŠ Úprkova [online], s. 158-159

výchovu a vzdělávání dětí. *Etická výchova* má ve všech těchto směrech napomáhat ke splnění výše uvedeného cíle., který je také uveden v ŠVP.

Etická výchova je zde vedena jako povinný vzdělávací obor pro již uvedené třídy druhého stupně. Škola se ale rozhodla přidat projekt s názvem „*Etická výchova pro I. stupeň ZŠ*“, který má pomáhat žákům při tvorbě vlastních hodnot a postojů formou prožitku. Jde o krátkodobý osmihodinový projekt a je realizován v každém ročníku prvního stupně. Podle ročníku a specifických podmínek ve třídě volí učitel vhodné metody práce.

Kompetence k učení jsou zde rozvíjeny především v rámci vyhledávání informací v knihách i na internetu a jejich následného praktického využití. Kompetence k řešení problémů se zaměřuje na řešení problémových úloh a situací, které simuluje učitel, a tím žákovi předává poznatky a znalosti, jak daný problém co nejlépe vyřešit. ŠVP také říká: „*podporujeme netradiční (originální) způsoby řešení problémů*“⁷⁷, což má v žácích rozvíjet kreativitu a hledat různá řešení problémů. Kompetence komunikativní rozvíjí u žáků naslouchání druhým, asertivní chování a nonverbální komunikaci. Žáci by měli umět vyjádřit svůj názor, který je podpořený argumenty, ale také umět přijmout názor ostatních a dále s ním pracovat. Kompetence sociální a personální se zde projevují ve vzájemné podpoře a vytváření situací, ve kterých se žáci navzájem potřebují, a musí si tedy pomoci.

Kompetence občanské zdůrazňují netoleranci k rasismu, xenofobii a nacionalismu, přičemž je nutné žákům vysvětlit význam těchto pojmů. Žáci by měli vědět, proč mají být netolerantní k agresivnímu chování, a hlavně jak se vůči takovému chování vymezit. ŠVP říká: „*na konkrétních modelových příkladech demonstrujeme pozitivní a negativní projevy chování lidí*“⁷⁸, což nám dokazuje, že se škola snaží teorii převést do praxe. Kompetence pracovní učí žáky tvořit příjemné a podnětné pracovní prostředí, které vyhovuje všem jednotlivcům nebo týmům.

Kompetence digitální v *etické výchově* spočívají v komunikačních prostředcích, které škola používá pro komunikaci s žáky i rodiči. Také se zde řadí rozpoznání dezinformací a ověřování faktů z více zdrojů. Důležitým prvkem je ochrana osobních údajů a dat na internetu.⁷⁹

⁷⁷ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Škola pro život. In: *ZŠ Dukelská 11, České Budějovice* [online]. [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.zsdukelska.cz/index.php/dokumenty-horizontalni/category/31-svp>, s. 181.

⁷⁸ Tamtéž, s. 190.

⁷⁹ Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: *ZŠ Dukelská 11, České Budějovice* [online], s. 190-191.

4.7 ŠVP – Základní škola Jablonec nad Nisou, Liberecká 26, příspěvková organizace – „Devět kroků do života“

Na *Základní škole v Jablonci nad Nisou* se vyučuje vzdělávací obor s názvem *etická výchova* povinně v šesté třídě. Je dotován jednou hodinou týdně a řadí se do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost společně s dějepisem a výchovou k občanství*. Škola se zabývá *etickou výchovou* i z toho důvodu, že klade veliký důraz na sociální vztahy ve škole. Podle tohoto ŠVP: „je kladen značný důraz na prevenci delikvence, absence, projevy šikany a dalších asociálních postojů“⁸⁰. Škola se také snaží o otevřenou komunikaci mezi všemi účastníky vzdělávacího procesu, tedy vedením školy, rodiči, učiteli i žáky. Zaměření školy také odpovídá celkové filosofii *etické výchovy*, kdy má v žácích budovat sebedůvěru, slušnost a toleranci. Škola také počítá s tím, že *etická výchova* dokáže výrazně žákům pomoci při začlenění se do reálného života, s čímž souvisí základ osobnostního rozvoje.⁸¹

Kompetence k učení se zde projevují v kritickém posuzování a vyvozování závěrů a jejich využití v budoucnosti. Také se klade důraz na využívání informací v praktickém životě, ale hlavně k poznání samotného smyslu učení a vytvoření si pozitivního vztahu k němu. Žáci se zde také učí dokončit práci, která jim byla zadána.

Kompetence k řešení problémů jsou zde vnímány jako učení se přímo z problémových situací, které mohou vznikat jak ve škole, tak mimo ni. Učitel vede žáky k tomu, jak by se měli zachovat v určité situaci, a snaží se podnítit diskusi na dané téma. Společně poté hledají vhodnou variantu chování na předem danou situaci. Spadá sem také kritické myšlení, které je důležité k tomu, aby žák dokázal nad věcmi kriticky přemýšlet a bral v potaz daný problém z vícero úhlů. Žáci by si také měli uvědomit, že nesou plnou zodpovědnost za své chování a činy a měli by dokázat je kriticky zhodnotit.

V rámci rozvoje komunikativních kompetencí, by žáci měli být vedeni k formulování vlastních myšlenek a názorů. Kultivovaný a souvislý písemný nebo ústní projev je základem vyjadřování, a proto na ně škola klade důraz. Jde nejen o to, aby žáci dokázali své myšlenky předat, ale aby dokázali přijmout i myšlenky a názory cizí, které se nemusí shodovat s jejich. Měli by umět vhodně reagovat, pokud se zapojují do diskuse, a obhájit své stanovisko na základě argumentů, které přednesou.

⁸⁰ Devět kroků do života: Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *ZŠ Liberecká 26, Jablonec nad Nisou* [online]. [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://www.zsliberecka.cz/files/svp.pdf>, s. 7.

⁸¹ Tamtéž, s. 158-159.

Kompetence sociální a personální hrají významnou roli v tomto procesu, protože je žák veden ke spolupráci ve skupině. Spolupráce spočívá v tom, že si žáci naslouchají a dokáží si pomoci, když je potřeba. V pracovní skupině by měli dokázat vytvořit příjemné prostředí, ve kterém se budou všichni její členové cítit dobře. Jde také o to se naučit mít kladné mínění a představy o sobě samém, které pomáhají budovat sebedůvěru a samostatnost obecně.

Kompetence občanské se projevují v respektu k práci druhých lidí, což se také odráží při uvědomování si a dodržování společenských norem jak ve škole, tak mimo ni. Důležité je také rozvíjet vztah k tradicím a kulturnímu a historickému dědictví. Opět se zde setkáváme s propojením *environmentální výchovy*, kdy zde *etická výchova* podněcuje chápání a respektování požadavků na kvalitní životní prostředí.

Kompetence pracovní v *etické výchově* vedou žáka k dodržování určitých pravidel a povinností, které mu jsou uloženy nejen školou, ale také rodiči apod. Pro žáka je důležité naučit se organizovat svůj čas tak, aby byl co nejvíce efektivní.

4.8 Závěr a zhodnocení analýzy

Společným rysem všech sedmi škol je název vzdělávacího oboru, kterým je *etická výchova*, ovšem už se liší v zařazení tohoto oboru do vzdělávací oblasti. Buď tedy stojí jako samostatný vzdělávací obor nebo spadá do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Odlišují se také v tom, do jakého ročníku ji školy umísťují. Pouze dvě školy vyučují *etickou výchovu* v rámci prvního stupně, v ostatních případech je to vždy stupeň druhý, jen je odlišný ročník zařazení. Časová dotace *etické výchovy* na většině analyzovaných škol činí jednu vyučovací hodinu týdně, přičemž jedna škola si vyhradila dvě vyučovací hodiny týdně a druhá jednu vyučovací hodinu jednou za dva týdny.

Z analýzy vyplývá, že pouze dvě ze sedmi vybraných škol mají do svého ŠVP zařazenou digitální kompetence, které jsou obsaženy RVP ZV od roku 2021. Školy, které digitální kompetence zařazené mají, aktivně pracují s technologiemi ve výuce *etické výchovy* a učí žáky bezpečně se pohybovat na internetu. Další z možností jak toto téma pojmout je diskuse nad přínosy a riziky digitálních technologií pro naši společnost a ochrana osobních údajů na internetu jako je tomu v případě *Základní školy Dukelské*.

Shrneme-li klíčové kompetence, které školy svým žákům předávají, můžeme si všimnout nuancí v každé jedné kompetenci. Jsou zde ale i prvky podobné, které charakterizují *etickou výchovu* na většině škol. Každá škola pracuje napříč kompetencemi s kritickým myšlením,

kteřé za pomoci *etické výchovy* u žáků rozvíjejí. V kompetenci k učení vidíme shodu ve vyhledávání si relevantních zdrojů nebo hledání motivace k učení. V kompetenci k řešení problémů je nejvíce zastoupena metoda simulování problémové situace a její řešení přímo v rámci výuky. V kompetenci komunikativní se nejvíce setkáváme s kritickým myšlením a rozvíjením komunikace. Spolupráce ve skupině a pomoc druhým najdeme v kompetenci sociální a personální. V kompetenci občanské se školy nejvíce liší, každá zde klade jiné nároky. Jako příklad si můžeme uvést na první škole odmítání agrese, přičemž na škole druhé respekt k práci ostatních. V kompetenci pracovní se školy téměř shodují zejména v potřebě efektivní organizace času a nastolení příjemné pracovní atmosféry. Příjemná pracovní atmosféra je zmíněna napříč všemi kompetencemi a je na ni v hodinách *etické výchovy* kladen důraz.

Po analýze ŠVP bylo zjištěno, že školy zavádí *etickou výchovu* z důvodu zlepšení sociálních vztahů jak ve škole, tak i mimo ni. To nám tedy potvrzuje výzkum, který prováděla ČŠI, který jsme rozebírali výše (viz kapitola 2.1 Etická výchova jako doplňující vzdělávací obor) Školy kladou na *etickou výchovu* důraz i z důvodu prevence šikany nebo asociálním postojům jedince.

Z celkové analýzy vyplývá, že pro školy je zařazení *etické výchovy* přínosem, a to především v utváření osobnosti žáka. Rozvíjení všech klíčových kompetencí je zde zásadní a každá škola, která s *etickou výchovou* pracuje aktivně, dokládá její vliv na celkové prostředí školy. Zjistili jsme také, že její zařazení na první nebo druhý stupeň hraje svou roli právě díky rozvíjení klíčových kompetencí. Na základě těchto zjištění jsme prokázali, že zařazování *etické výchovy* jako povinného vzdělávacího oboru má smysl zejména při profilování daných škol.

ZÁVĚR

V úvodu této bakalářské práce jsme si vyjasnili rozdíly mezi pojmy etika, morálka a hodnota a upřesnili si jejich význam. Definovali jsme si pojem kurikulum z důvodu vniknutí do problematiky vzdělávacích programů pro základní vzdělávání, ve kterých jsme hledali prvky *etické výchovy*.

V kapitole historických proměn *etické výchovy* jsme si ukázali, že se již Jan Amos Komenský zabýval rozvojem mravního člověka a jeho dílo *Velká didaktika* zůstává významným zdrojem inspirace. Nicméně, za dob komunistického Československa se objevily pojmy jako komunistická mravní výchova a komunistická etika, které přinášely politickou ideologii komunismu do školství. Dnešní pojetí *etické výchovy* se naopak vrátilo k myšlence Komenského a snaží se předávat žákům morální hodnoty bez politického vlivu.

V další části naší bakalářské práce jsme se věnovali analýze kurikulárních dokumentů v samostatné České republice a jejich historickému vývoji. Zjistili jsme, že prvky *etické výchovy* se v každém dokumentu objevují v různém rozsahu. Programy *Obecná a Národní škola* jim přikládaly velký význam, na rozdíl od ostatních programů. V roce 2004 byl přijat Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, který se od té doby pravidelně aktualizuje a školy ho stále používají jako základ. Nicméně až v roce 2009 byla *etická výchova* zařazena jako doplňující vzdělávací obor, o což se zasloužila tehdejší ministryně školství Kopicová. Od té doby mají školy možnost zařadit *etickou výchovu* do svých školních vzdělávacích programů.

V závěrečné části práce jsme se zaměřili na několik konkrétních školních vzdělávacích programů, které explicitně obsahují *etickou výchovu*. Zjistili jsme, že školy ji zařadily do svých vzdělávacích plánů zejména za účelem zlepšení sociálních vztahů ve škole, ale i mimo ni. Vymezují jí nejméně jednu hodinu za dva týdny, v některých školách dokonce dvě hodiny týdně. Nejčastěji je doplňující vzdělávací obor *etická výchova* vyučován pod názvem *etická výchova* a je zařazen do vzdělávací oblasti *Člověk a společnost*. Došli jsme také k závěru, že rozvíjení všech klíčových kompetencí v tomto vzdělávacím oboru je zásadní.

Výsledkem práce je zjištění, že *se etická výchova* prolíná skrz celý vzdělávací systém ve většině vzdělávacích oborů. Je to téma, které se může objevit jak v *českém jazyce*, tak *tělesné výchově*. Už tím, že řekneme žákům pravidla míčových her a učíme je tato pravidla dodržovat, jim ukazujeme základy morálního chování. Samostatný vzdělávací obor *etická výchova* je však postaven na širších základech. Snaží se žáka připravit na všechna možná jednání, se kterými se v životě potká. Nejde jen o předávání znalostí, ale i o praktičnost, která je v tomto vzdělávacím

oboru zásadní. Proto je kladen důraz na zážitkovou metodu, ve které se žáci dokáží realizovat. Dalším poznatkem této práce je, že základní školy, které zahrnují *etickou výchovu* do svých programů a systematicky s ní pracují, pozorují pozitivní změny v sociálních vztazích mezi žáky.

POUŽITÉ ZKRATKY

RVP ZV – rámcový vzdělávací program pro základní školy

RVP – Rámcový vzdělávací program

ŠVP – Školní vzdělávací program

MŠMT ČR – Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy České republiky

ČŠI – Česká školní inspekce

ZDROJE

- 5.10 Doplnující vzdělávací obory: Průvodce upraveným RVP ZV. In: *Metodický portál RVP.CZ* [online]. Národní pedagogický institut České republiky [cit. 2023-02-17]. Dostupné z: <https://digifolio.rvp.cz/view/view.php?id=11066>
- Co je to kurikulum. In: *Národní ústav odborného vzdělávání* [online]. Praha, 2008 [cit. 2023-02-10]. Dostupné z: <https://www.nuov.cz/kurikulum/co-je-to-kurikulum>
- Co znamenají standardy pro základní vzdělávání?: Tiskové zprávy. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha [cit. 2023-02-14]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/ministerstvo/novinar/co-znamenaji-standardy-pro-zakladni-vzdelavani>
- ČERNOCKÝ, Karel, Josef KRATOCHVIL a Otakar CHARVÁT. *Filosofický slovník*. 4. vyd. V Brně: Občanské tiskárny v Brně, 1937.
- Devět kroků do života: Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *ZŠ Liberecká 26, Jablonec nad Nisou* [online]. [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://www.zsliberecka.cz/files/svp.pdf>
- Etická výchova: Obecně o etické výchově ve škole. In: *Heřmánek Praha, základní škola a gymnázium* [online]. Praha [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://www.skolahermanek.cz/eticka-vychova-p77>
- HÁBL, Jan. Na charakteru záleží: Komenského unikátní metoda výchovy k dobru 02. YouTube [online]. 22.1.2022 [cit. 2023-01-12]. Dostupné z: https://www.youtube.com/watch?v=zvK4gxDCkNs&ab_channel=JanH%C3%A1bl
- HAJEROVÁ MÜLLEROVÁ, Lenka a Jan SLAVÍK. *Modelování kurikula*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni, Fakulta pedagogická, 2020. ISBN 978-80-261-0903-7.
- HLAVINKA, Pavel. *Etika*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3337-0.
- HUBÁLEK, Tomáš. *Vývoj občanského vzdělávání a etické výchovy v českých zemích*. Praha: Epoque, 2017. Erudica. ISBN 978-80-7557-110-6.
- Charakteristika doplňujícího vzdělávacího oboru etická výchova. In: *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. 2010 [cit. 2023-02-08]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/charakteristika-doplnujiciho-vzdelavaciho-oboru-eticka>
- JONÁK, Zdeněk. *Uplatňování kritického myšlení*. *Metodický portál RVP.CZ: Odborné články* [online]. Národní pedagogický institut České republiky, 2004 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: https://clanky.rvp.cz/clanek/o/z/119/UPLATNOVANI-KRITICKEHO-MYSLENI.html?fbclid=IwAR1dbSCQWXQIOJD2_-GZk9fY1wRT3INb_BQHlBbMEx0o3namW_CTx2FMRoo
- KALHOUS, Zdeněk. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-253-x.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. *Didaktika velká*. 3. vyd. Brno: Komenium, 1948. Pedagogické klasobraní.
- KOSOVÁ, Jaroslava. Univerzita Palackého v Olomouci Pedagogická fakulta. *Tradiční a netradiční metody a formy práce ve výuce českého jazyka na základní škole: sborník prací ze semináře*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2006. Sborník (Univerzita Palackého v Olomouci). ISBN 80-244-1282-9.
- MOREE, Dana. *Učitelé na vlnách transformace: kultura školy před rokem 1989 a po něm*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-2462298-9.

MUCHOVÁ, Ludmila. *Morální výchova v nemorální společnosti?*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015. ISBN 978-80-7325-386-8.

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice: bílá kniha. [Praha]: Tauris, 2001. ISBN 80-211-0372-8.

NEČASOVÁ, Mirka. *Úvod do filozofie a etiky v sociální práci* [online]. Brno: Masarykova univerzita v Brně, 2001 [cit. 2023-02-08]. ISBN 80-210-2673-01. Dostupné z: https://is.muni.cz/el/1423/jaro2009/SPP807/um/Necasova_-_skripta.pdf

NEŠPOR, Zdeněk. Sociologická encyklopedie: Hodnota. Sociologická encyklopedie [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: <https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Hodnota>

NOVÝ, Ivan a Alois SURYNEK. *Sociologie pro ekonomy a manažery*. 2. vyd., přepracované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, 2006. Manažer. ISBN 80-247-1705-0.

Obsah vzdělávání: Rámcové a školní vzdělávací programy: Úrovně kurikula. In: *SlideServe* [online]. DigitalOfficePro [cit. 2023-04-12]. Dostupné z: <https://www.slideserve.com/ulfah/pedagogika-i-4?fbclid=IwAR0oDtOu7ksyz9tyrYTWWhj94fwuZKPRVBXqF-f4eR0tzsmJACJOMXXBH8as>

PARKER, Michael a Viola SOMOGYI. *Etika pro děti*. V Praze: Stanislav Juhaňák - Triton, 2017. ISBN 978-80-7553-152-0.

RVP ZV: Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Jednotný metodický portál MŠMT: edu.cz* [online]. Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy [cit. 2023-02-17]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcove-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>

ŘEŘICHOVÁ, Vlasta. *Úroveň čtenářských strategií patnáctiletých žáků na konci základního vzdělávání*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2016. ISBN 978-80-244-5061-2. Autorka příspěvku: Jana Sladová.

Strategie vzdělávací politiky 2020. In: *Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha: Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy, 2013 [cit. 2023-03-14]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Strategie_2020_web.pdf

Strategie vzdělávací politiky ČR do roku 2030+: Dva strategické cíle. In: *MŠMT: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy* [online]. Praha, 2013 [cit. 2023-03-14]. Dostupné z: https://www.msmt.cz/uploads/Brozura_S2030_online_CZ.pdf

Škola základ života: Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *Základní škola Litoměřice U Stadionu 4* [online]. [cit. 2023-02-18]. Dostupné z: <https://www.ustadionu.cz/ke-stazeni/file/36-skolni-vzdelavaci-program.html>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: Škola pro život. In: *ZŠ Dukelská 11, České Budějovice* [online]. [cit. 2023-02-15]. Dostupné z: <https://www.zsdukelska.cz/index.php/dokumenty-horizontalni/category/31-svp>

Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání: ZŠ Slovan Kroměříž. In: *Základní škola Slovan Kroměříž* [online]. [cit. 2023-02-10]. Dostupné z: <https://www.zsslovan.cz/files/documents/volne-materialy/svp-inkluze-2016.pdf>

Školní vzdělávací program: Základní školy M. Choceňského, Choceň. In: *Základní škola M. Choceňského, Choceň* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: https://www.zschocho.cz/wp-content/uploads/2022/11/svp_2022_1.9.pdf

Školní vzdělávací program: ZŠ Milín 2022. In: *ZŠ Milín* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: https://zsmilin.cz/files/documents/dokumenty_ke_stazeni/%C5%A0VP_Z%C5%A0_Mil%C3%ADn_2022_1.pdf

TAUGINIENÉ, Loreta a Inga GAIŽAUSKAITĚ. *Slovník pojmů pro akademickou etiku*. 2018. [online]. Dostupné také z: https://academicintegrity.eu/wp/wp-content/uploads/2022/07/Glossary_czech_2019-05-27.pdf. Přeloženo: Tomáš FOLTÝNEK, Dita DLABOLOVÁ a kol. Brno: Mendelova univerzita v Brně, 2019.

Tematická zpráva: Etická výchova v předškolním, základním a středním vzdělávání [online]. Praha: Česká školní inspekce, s. 1-27 [cit. 2023-03-12]. Dostupné z: https://www.csicr.cz/Csicr/media/Prilohy/PDF_el._publikace/Tematick%C3%A9%20zpr%C3%A1vy/2016_TZ_eticka_vychova.pdf

THOMPSON, Mel. *Přehled etiky*. Praha: Portál, 2004. Filozofie (Portál). ISBN 80-7178-806-6.

TUPÝ, Jan. *Tvorba kurikulárních dokumentů v České republice: historicko-analytický pohled na přípravu kurikulárních dokumentů pro základní vzdělávání v letech 1989-2013*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Pedagogický výzkum v teorii a praxi. ISBN 978-80-210-6740-0.

Úprk do života: Školní vzdělávací program pro základní vzdělávání. In: *ZŠ Úprkova* [online]. [cit. 2023-02-12]. Dostupné z: <https://zsuprkova.cz/zakladni-skola/dokumenty-skoly/svp/>

PIŤHA, Petr a kol. *Úvod do výchovy k občanství: knížka pro učitele a veřejnost*. Praha: Orbis, 1992. ISBN neuvedeno.

Vzdělávací program Národní škola: vzdělávací program pro 1.-9. ročník základního vzdělávání. Praha: SPN, 1997. ISBN 80-04-26683-5.

Vzdělávací program Občanská škola: pojetí občanské školy : učební osnovy občanské školy. 3. uprv. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-107-x.

Vzdělávací program Obecná škola: pojetí obecné školy : učební osnovy obecné školy. 4. dopl. vyd. Praha: Portál, 1996. ISBN 80-7178-106-1.

Vzdělávací program Základní škola: včetně Osnov Ekologického přírodopisu, Osnov Volitelných předmětů, Úprav a doplňků, Učebních plánů s rozšířeným vyučováním. 2. nově dopl. vyd. Praha: Fortuna, 2001. ISBN 80-7168-595-x.

Příloha č. 1

ETICKÁ VÝCHOVA

DOPLŇUJÍCÍ VZDĚLÁVACÍ OBOR

Obsah doplňujícího vzdělávacího oboru tvoří následující témata:

1. Mezilidské vztahy a komunikace.
2. Důstojnost lidské osoby. Pozitivní hodnocení sebe.
3. Pozitivní hodnocení druhých.
4. Kreativita a iniciativa. Řešení problémů a úkolů. Přijetí vlastního a společného rozhodnutí.
5. Komunikace citů.
6. Interpersonální a sociální empatie.
7. Asertivita. Zvládnutí agresivity a soutěživosti. Sebeovládání. Řešení konfliktů.
8. Reálné a zobrazené vzory.
9. Prosociální chování v osobních vztazích. Pomoc, darování, dělení se, spolupráce, přátelství.
10. Prosociální chování ve veřejném životě. Solidarita a sociální problémy.

Na deset základních témat navazuje šest aplikačních témat, mezi která patří:

Etické hodnoty

Sexuální zdraví

Rodinný život

Duchovní rozměr člověka

Ekonomické hodnoty

Ochrana přírody a životního prostředí

Hledání pravdy a dobra jako součást přirozenosti člověka